

# Trotskiy'in tarihteki yeri

Sungur Savran

Lenin ve Trotskiy üzerine derinlemesine konuşmaya girişirken daha baştan bir şeyin altını çizmek istiyoruz: Başka pek az büyük devrimciyle karşılaştırılabilecek kapasitede iki dâhi ile karşı karşıyayız. Bir bakıma bu iki devrimci 20. yüzyılın Marx'ı ve Engels'idir.

Bu bir rastlantı değil. Bugüne kadar yaşanmış proletarya devrimlerinin en büyüğü olarak kalmış 1917 Rus devrimini doğuran dinamik bu iki dehayı kendisine çağırmıştır da ondan. Ne demek "çağırma"? Deha denecek düzeyde yeteneklere sahip az sayıda insan, içinde yaşadıkları tarihsel ortamın özelliklerine bağlı olarak belirli hayat faaliyetlerine doğru çekilir. Rusya proletaryası 19. yüzyılın sonundan 1917'ye dek öylesine güçlü bir kasırga gibi tarih sahnesinde esip gürlemiştir ki, bu iki zekâyı kendine çekmeyi başarmıştır.

Rus işçi sınıfının devrimci heyecanını Trotskiy kendisi *Hayatım* başlığını taşıyan otobiyografisinde anlatıyor. "1896'da" diyor "San Petersburg'da ünlü dokumacılar grevi patlak verdi. Bu, aydınlara yepyeni bir canlılık getirdi." Sonra bunun, 1897'de kendisinin ve bazı başka gençlerin düzenlediği eğitim faaliyetlerine etkisini anlatıyor (henüz 18 yaşındadır): "İşçiler sanki hep bunu beklemiş gibi bize koşma koşma gelmeye başladılar. Hepsi arkadaşla-

rını da getiriyordu; bazıları eşleriyle birlikte geliyordu, yaşlı ilerlemiş olanların bazıları da oğullarını getiriyordu. Biz onları aramıyorduk, onlar bizi buluyordu. Genç ve deneyimsiz önderler olarak başlattığımız hareketin ağırlığı altında ezilmeye başlamıştık. Her söylediğimiz bir yanıt buluyordu.”<sup>1</sup> Devrimci faaliyet yapmış ya da yapmakta olan herkes bu tablonun nasıl baş döndürücü olduğunu hemen anlayacaktır. Bu tablo, kısmi istisnalara rağmen (mesela 1907-1912 arasındaki gericilik dönemi) yaklaşık 20 yıl sürerse ve bu 20 yıl içinde üç devrim yaşanır, elbette en büyük dâhi de burada kalır! Yani burada da öznel faktör nesnel faktöre tâbidir. Belirleyici olan, maddi bir unsur olarak sınıf mücadelesinin kendisidir.

Şayet Rus işçi ve devrimci hareketi böylesine olağanüstü bir güç göstermeseydi, Lenin ile Trotskiy’in insanlık tarihinin başka dallarında birer anıt olarak yükseleceğinden bizim hiç kuşkumuz yok. Hangisinin yeteneklerini hangi dalda geliştireceği konusunda spekülasyon eğlenceli bir zihin egzersizi olabilir. Bizim kanaatimiz Lenin’den müthiş bir hukuk veya iktisat profesörü çıkacağıdır. Paris’te üniversitede verdiği bir konferanslar dizisinden sonra bir Rus profesörün, Rus Marksist aydınlarından birine Lenin için “kusursuz bir profesör” demiş olması,<sup>2</sup> rastlantı değil. Düşüncesinin oluşunun, en ufak bir açık bırakmamaya özen gösteren sistematikliği, Lenin’in herhangi bir bilim dalında çağının önde gelen isimlerinden biri olacağını gösteriyor. Kim bilir, kendisiyle az çok aynı kuşaktan olan Einstein’ın bir Rus versiyonu olurdu belki de!

Trotskiy ise bir profesörden çok bir sanatçının, daha doğrusu çok belirgin biçimde bir edebiyatçının eğilimlerini gösterir. Şayet devrim tüm hayatını kaplamasa, belki de bütün dünyanın hayranlığını kazanmış Rus romanı bir de 20. yüzyıl Tolstoy’u kazanacaktı. Trotskiy çalışmasında Lenin kadar sistematiktir. Ama verdiği ürünler çok daha fazla hayal gücünün yaratıcılığına

<sup>1</sup> Leon Trotsky, *My Life*, New York: Pathfinder Press, 1970, s. 104 ve 106. Bu yazı boyunca Trotskiy’den yapılacak alıntılarda genellikle yabancı kaynaklar kullanılacaktır. Çeviriler bizimdir. Bunun nedeni, Marksist klasiklerin Türkçe’ye çevirisinde genel olarak var olan problemlerin de ötesinde Türkçe Trotskiy çevirilerinin bazılarının iyice sorunlu olmasıdır. Sözü edilen büyük sorunlar elbette bütün çeviriler için geçerli değildir. Tam tersine gayet düzgün çeviriler de mevcuttur. Dolayısıyla, bu söyleneni kimsenin üzerine alınması gerekmiyor. Trotskiy’i en meşakkatli koşullarda Türkçe’ye kazandıran çevirmen ve yayıncılara teşekkür borçluyuz. Ama biz sadece çevirmen veya editör olarak katkıda bulunduğumuz Trotskiy kitaplarının Türkçe basımlarını kullanacağız. Bazen iyi çevirileri de ihmal etmiş olacağız. Referansı yabancı dilden versek de, elimizden geldiğince okurun yararlanması için Türkçe’de var olan çevirileri de parantez içinde belirteceğiz. Bu dipnotunda adı geçen kaynağın Türkçesi için bkz. L. Troçki, *Hayatım*, 2 cilt, çev. Müntekim Öçmen, İstanbul, Köz Yayınları, birinci ciltte tarih yok, ikinci cilt 1970.

<sup>2</sup> *My Life*, a.g.y., s. 149.

yaslanır. Büyük fırça darbeleriyle onyılları özetler, kıtaları dolaşır, tarihi ve geleceği resmeder. Dehşet verici bir öngörüye sahiptir, ama kendisinin de zaman zaman itiraf ettiği gibi bu bir ölçüde sezgiye dayanır; sanki sanatçı, hayal gücünü geleceğe doğru harekete geçirmiştir. Kalem ise bazen yürekleri yakarcasına duygulu, bazen proletaryanın düşmanlarını paramparça edecek kadar keskindir.

Spekülasyonu bırakıp gerçekten yaşananlara dönersek, bu söylediklerimizle ilgili bir küçük ayrıntıya dikkat çekelim. Lenin ve Trotskiy için 20. yüzyılın Marx ve Engels'i benzetmesini yaptık. Ama iki ikili birlikte düşünüldüğünde bir karşıtlığın dikkat çekmemesi mümkün değil. Marx ve Engels, 1844 yılında tanışıp bir süre boyunca karşılıklı olarak fikir alışverişinde bulunduktan sonra hayatları boyunca müthiş bir fikir arkadaşlığı geliştirmişlerdir. Lenin ile Trotskiy ise 1902 yılı sonbaharında Sibirya'daki sürgünden kaçan bir genç Trotskiy (daha 23 yaşındadır!) Londra'da sabahın köründe Lenin'in yatak odasına daldığı andan sonra neredeyse hep geniş anlamda aynı partinin üyesi kalmış olmalarına rağmen,<sup>3</sup> ilk bir yıl dışında hep ayrı düşmüşler, bazen kavga etmişler, bazen karşı karşıya gelmişler, ama hep ayrı yürümüşlerdir. Ta ki 1917'de işçi sınıfının büyük öfkesi onları devrimin barikatlarında neredeyse apaynı fikirlerle bir araya getirene kadar. Öznel faktörün, başka bir ifade ile söylersek insan faktörünün, iradenin, bilincin, örgütün, tarihin gidişatı üzerinde etkisi olduğu ölçüde (ki elbette tarih her şeyin önceden belirlenmiş olduğu körlemesine ilerleyen bir süreç değildir), 20. yüzyıl sosyalizminin en başta Rusya'da, ama sadece Rusya'da değil bütün dünyada gelişmesine bu iki dev arasındaki ilişki güçlü bir damga vurmuştur. Bu yüzdendir ki elinizdeki yazı, Trotskiy'in tarihteki yerini büyük ölçüde bu büyük devrimci ve Marksist teorisyenin Lenin'le ilişkisini merkezine alarak inceleyecektir.

Bunun bir bakış açısının ürünü olduğunu, bu vurgumuzda birçok Troçkist yazar ve hareketten ayrı, hatta çok uzak düştüğümüzü okurumuza baştan hatırlatarak yola çıkalım. Troçkistlerin çoğu için Trotskiy Lenin'den ayrı, kendi başına, kendi fikirleri ve eylemi temelinde ele alınması gereken bir tarihi şahsiyettir. Bazısı daha ileri giderek Trotskiy'i Lenin'in karşısına yerleştirir. Biz, bu yazıda, başka şeylerin yanı sıra, bu tür bir yaklaşımın

<sup>3</sup> Rus Sosyal Demokrat İşçi Partisi (RSDİP), dokuz yıl süren bir hizip savaşından sonra 1912'de iki partiye (Bolşevik ve Menşevik) bölünmüş olsa da, 1917'de dahi Lenin sadece her iki kanattan bağımsız duran Trotskiy gibi devrimci önderleri değil, Martov gibi enternasyonalist Menşevikleri bile kazanmaya çalışıyordu. Ama formel anlamda 1912'den sonra iki ayrı parti vardı. Metinde bu yüzden "neredeyse" diyoruz. Tabii 1917'den itibaren ikisi de Bolşevik Partisi'nin önderleri olarak birlikte çalışacaktır.

bütünüyle temelsiz ve tarihi gerçeklere aykırı olduğunu, dahası geleceğin komünist hareketinin inşası için zararlı olacağını ortaya koymaya çalışacağız. Baştan söyleyelim, bizim için Lenin'siz bir Trotskiy yoktur, olamaz.

Bununla Trotskiy'in Lenin'in sıradan, sadık bir müridi olduğunu falan söylemiyoruz. Trotskiy, değil Lenin'in, kimsenin, Marx'ın dahi "müridi" olamayacak kadar bağımsız bir kafaya sahip, yaratıcı bir düşünür ve devrimci idi. Olsa olsa bağımsızlık arzusunda fazla ileri gitmiş biri olarak nitelenebilir, ama mürit, asla! Aşağıda göreceğimiz gibi, orijinal bir düşünür ve yaratıcı bir devrimci olarak Trotskiy'in Markist teori, program ve pratiğe bütünüyle kendine özgü ve tarihi önem taşıyan, Marksizmi ve proletarya devrimciliğini ebediyen değiştirmiş olan katkıları vardır. Ama bu, Trotskiy'in bazı yönlerini anlatır sadece. (Bunların bazılarında da göreceğimiz ki, Lenin'le büyük bir akrabalık vardır.) **Bir bütün olarak** Trotskiy'in düşünce adamı ve devrimci olarak hayat yapıtı, Lenin'le ilişkisinden soyutlayarak ele alınmaz. Bu yazının metodu buna dikkat ederek kurulmuştur; ulaşacağı sonuçlar da bunu kanıtlamaya yöneliktir.

### 1. Marksizme ve proletarya devrimciliğine katkısı

Trotskiy veya Lenin gibi devlerin teori ya da pratik alanındaki katkılarının hepsini bir dergi yazısının içine sığdırmak umutsuz bir çaba olur. Bu bölümde ele alacağımız konuların Trotskiy'in katkıları arasında en önemlileri olarak gördüklerimizle sınırlı olduğunu ve tüketici bir liste sunmadığını hatırlatarak başlayalım.

### Sürekli devrim

Trotskiy'in Marksizme en önemli orijinal katkısı sanırız "sürekli devrim" kavramı ile özetlenen yaklaşımıdır. Trotskiy'e kadar Marksizm modern çağda toplumların gelişmesini gerek teori, gerekse program düzeyinde berrak biçimde iki farklı sürece ayırarak ele alıyordu. Feodal ya da başka türden kapitalizm-öncesi toplumların bağrında gelişmekte olan kapitalizmin tohumları, farklı toplumlarda farklı aşamalarda da olsa, burjuva devrimleriyle birlikte büyük bir patlamayla yeni bir düzene geçilmesinin dinamiklerini hazırlıyordu. 17. yüzyıldaki İngiliz, 18. yüzyıldaki Amerikan ve en önemlisi Fransız devrimleri toplumun bütün sınıf ve güçlerinin katıldığı baş döndürücü altüst oluşlar aracılığıyla modern burjuva toplumunun önünü açmıştı. 1848'de Avrupa'da yaşanan eşzamanlı uluslararası devrim bu sıçramanın yarattığı sarsıntıların yaşlı kıtanın en doğusuna kadar hissedilmesine yol açıyordu. Ama sonra Paris Komünü (1871) ile birlikte proleter devrimleri de

insanlığın gündemine oturmaya başlıyordu. Marx, *Komünist Manifesto*'dan *Kapital*'e uzanan bir yolculukta, kapitalist toplumun bağrında gelişen dinamiklerin sosyalist bir toplumun temellerini nasıl oluşturduğunu incelemişti, Şimdi bu dinamiklerin yol açtığı ikinci tür bir devrimin teorileştirilmesi ve stratejisinin belirlenmesi Marksizmin gündemindeydi. 20. yüzyılın başına gelindiğinde bunlar, yani burjuva demokratik ve proleter sosyalist devrimler, farklı gelişme aşamalarındaki toplumların gündemindeki iki ayrı devrim olarak berrak biçimde kavramsallaştırılmıştı.

Ne var ki, tarih hiçbir zaman arı biçimde gelişmez. Analizin birbirinden ayırdığı olgular gerçek hayatta iç içe geçer, yer değiştirir, birbirinin yerini alır. 20. yüzyıl başında, kapitalizmin eşiğine gelmiş ama henüz tam anlamıyla bir burjuva devrimi yaşamamış birçok toplumda (Rusya, Çin, Türkiye, İran, Mısır, Meksika, Brezilya, vb.) kapitalizm epeyce gelişmiş, kendisiyle birlikte değişik düzeylerde de olsa bir proletaryayı ortaya çıkarmış, ayrıca köylülük üzerinde devasa etkiler bırakmış bulunuyordu. Bunun burjuva devriminin eşiğine gelmiş bu toplumlarda burjuvazinin oluşumu ve siyasi tutumu üzerinde etkisinin olmayacağını düşünmek için de bir neden yoktu. Trotskiy, bazı başka düşünürlerin de katkıda bulunduğu bir süreç içinde,<sup>4</sup> 1905 Rus devrimini de kendi düşüncesinin laboratuvarı kılarak, henüz 26 yaşında, Marksizmin o güne kadar birbirinden yalıtılmış biçimde ele aldığı iki devrimci sürecin, dünya kapitalizminin yeni koşulları çerçevesinde iç içe geçmiş olduğunu saptadı. En olgun biçimiyle Rusya'da görüldüğü gibi, demokratik devrim ancak sosyalist devrime dönüşerek zafere ulaşabilecekti, çünkü burjuvazi 1848'den başlayarak devrimci karakterini yitirmiş, demokratik devrimin önderliği görevini de proletaryaya terk etmişti. Demokratik devrimin görevlerini ancak proletaryanın (köylülük desteğinde) iktidara yükselişi sonucu tamamlamak mümkün olacaktı. İktidardaki proletarya ise kaçınılmaz olarak sosyalizme geçişi başlatacaktı.<sup>5</sup> Artık komünizmin programının aşamalı devrimden sürekli devrime doğru değişmesi bu dev teorik atılımın kaçınılmaz bir sonucuydu. 20. yüzyıl tarihi sadece Rusya'da değil, Çin'den Yugoslavya'ya,

<sup>4</sup> En başta Parvus, kısmen Rosa Luxemburg, devrimci döneminde çok kısmi olarak Kautsky. Trotskiy Lenin'le de sürekli devrimin öncülü olan sınıf tahlilini paylaşıyordu: Burjuvazinin devrimci karakterini yitirmiş olması dolayısıyla demokratik devrimin dahi önderliğini köylülükle ittifak içinde proletaryanın üstlenmek zorunda kalması. Ama Lenin buradan hareketle Trotskiy'in sıçradığı sonuca ulaşmamıştı.

<sup>5</sup> Bu atılım, en özlü olarak (Trotskiy'in 1906'da hapisanede kaleme aldığı) 1905 Rus devriminin analizinden teorik sonuçlar çıkaran *Sonuçlar ve Olasılıklar* kitapçığında ortaya konulmuştur. Bkz. Lev Trotskiy, *Sonuçlar ve Olasılıklar*, çev. Orhan Koçak, İstanbul: Kardelen Yayınları, 1990. Bu çalışma Türkçe'de ayrıca şu kaynağın içinde de yayınlanmıştır: Lev Troçki, *Sürekli Devrim. Sonuçlar ve Olasılıklar*, çev. Ahmet Muhittin, 3. Baskı, İstanbul: Köz Yayınları, 2007.

Küba'dan Vietnam'a bu devrim programını tekrar tekrar doğrulamıştır.<sup>6</sup>

Sürekli devrim meselesinin iki boyutuna kısaca değinmek gerekiyor. İşin teorik-metodolojik boyutunda Trotskiy'in eşitsiz gelişme kavramına yaptığı bir katkı yatıyor. Bugün birçok yazarın kaynağına hiç değinmeden kullandığı "eşitsiz ve bileşik gelişme yasası" kavramı doğrudan doğruya Trotskiy'in Marksist felsefi metodolojiye yaptığı bir katkıdır. Sürekli devrimin tarihin gündemine gelmesine yol açan dinamikler, tam da farklı toplumsal çağları (eşitsiz gelişme) yaşayan toplumların dinamiklerinin birbirlerine bağlanması (bileşik gelişme) dolayısıyla, tek tek toplumların da kendi bağlarında aynı anda farklı çağları yaşamalarından kaynaklanır.<sup>7</sup> Bu yasa, aynı zamanda, bir bütün olarak dünya kapitalizminin bağrında yer alan farklı ekonomilerin karşılıklı bağımlılığı çerçevesinde, iktisat teorisinde birçok başarısız teorileştirme çabalarına konu olmuş olan "azgelişmişlik" olgusuna berrak bir ışık tutar.<sup>8</sup>

İkinci boyut, 1906'daki ilk formülasyonundan sonra<sup>9</sup> kavramın daha zenginleşmesi ve boyutlanmasıdır. Trotskiy, 1928'de Alma Ata'da (bugünkü adıyla Almatı, Kazakistan'ın başkenti) iç sürgündeyken kaleme aldığı *Sürekli Devrim*<sup>10</sup> başlıklı kitabında, bu programatik kavramı üç boyutta tanımlamıştır: demokratik devrimin sosyalist devrime dönüşmesi; devrim sonrası geçiş toplumunda toplumsal ilişkilerin sürekli olarak devrimci biçimde ileriye doğru değişmesi; ulusal ya da bölgesel çapta başlayan devrimin ancak uluslararası alanda gelişerek dünya çapında tamamlanabilecek olması.<sup>11</sup>

## 20. yüzyıl devriminin özgünlüğü

Bu kısacık değinme sırasında sürekli devrim kavramının billurlaştırdı-

<sup>6</sup> Bu konuda yararlı bir kaynak için bkz. Michael Löwy, *The Politics of Combined and Uneven Development. The Theory of Permanent Revolution*, Londra: Verso, 1981.

<sup>7</sup> Eşitsiz ve bileşik gelişme yasası hakkında daha ayrıntılı bilgi Burak Gürel'in *Devrimci Marksizm*'in elinizdeki sayısındaki yazısından edinilebilir.

<sup>8</sup> Bu konuyu başka bir çalışmamızda ayrıntılı olarak ele almıştık: *Kod Adı Küreselleşme. 21. Yüzyılda Emperyalizm*, 2. Basım, İstanbul: Yordam Kitap, 2011, Bölüm 13 ve 14, s. 285-311.

<sup>9</sup> 1906 tarihi, teorinin, yukarıda 5 numaralı dipnotunda sözü edilen *Sonuçlar ve Olasılıklar* çalışmasında ilk kez bütünsel bir argüman olarak sunulması dolayısıyla bir dönüm noktası olarak alınıyor. Yoksa gerek Trotskiy kendisi, gerekse Parvus ve Luxemburg, sürekli devrimin ilkel, tamamlanmamış, tek-yanlı formülasyonlarını daha erken aşamalarda da çeşitli çalışmalarında dile getirmişlerdir.

<sup>10</sup> Bkz. Lev Troçki, *Sürekli Devrim. Sonuçlar ve Olasılıklar*, a.g.y.

<sup>11</sup> Bunlardan, Marksizmin klasik çağından gelen dünya devrimi anlayışıyla bütünleşen üçüncüsü, 1906'da ve 1917'de zaten vurgulu biçimde vardır. Ama sürekli devrim kavramının bir boyutu olarak formel biçimde ele alınmamıştır. İkinci boyut ise Sovyet devriminin deneyimi ışığında kesinlikle yeni formüle edilmiştir.

ğı teori ve programı bütün zenginliğiyle ele almak elbette olanaksız. Ama kavramın ortaya çıkardığı bir sonucu Lenin'in katkılarıyla birlikte ele almak bize çok önemli görünüyor. 20. yüzyılın ilk çeyreğinde uluslararası devrimci hareketin iki büyük önderi Lenin ve Trotskiy, kendi farklı düşünsel ve pratik güzergâhlarından yürüyerek yeni yüzyılda dünya çapında devrimin geçireceği değişikliklerin, şaşırtıcı ortaklıkları olan birer radyografisini çekmişlerdir. Bilindiği gibi, Küba devrimi sonrasında Castroculuk taraftarı bir Fransız aydını olan Régis Debray bir kitap yazarak “foko” stratejisinin, yani öncü savaşına yaslanan stratejinin “devrimde devrim” yarattığını ileri sürmüştü.<sup>12</sup> Bu iddianın ancak belirli ülkeler ve belirli koşullar için geçerlilik taşıyabilecek, proleter devrimleri için ise istisnai koşullar dışında uygun olmayan gerilla savaşını vazgeçilmez bir devrim stratejisi haline getirdiğini başka bir çalışmamızda anlatmıştık.<sup>13</sup> Bize göre esas “devrimde devrim” 20. yüzyılın başında Lenin ve Trotskiy'in ortak katkılarıyla yaşanmıştır.

Lenin, emperyalizm teorisinin, özellikle emperyalizmin kapitalizmin yeni bir aşaması, en yüksek aşaması olduğunu kavramasının sayesinde ve ulusal sorun konusunda erkenden yaptığı büyük teorik ve programatik atılımın (ezilen ulusların kendi kaderlerini tayin hakkı) olanaklı kıldığı bir düşünsel hareket içinde, 20. yüzyıl devriminin uluslararası proletarya ile emperyalist köleleştirmeye karşı devrimci biçimde ayağa kalkacak olan ezilen halkların ortak cephesinin bileşik<sup>14</sup> bir ürünü olarak gerçekleşeceğini ortaya koymuştur. Dünya devriminin bu bileşik gelişmesi çerçevesinde, sömürge ve yarı-sömürge ülkelerde demokratik devrimin görevleri arasında ulusal sorunun çözümü şimdi artık en önemli boyuttur. Devrimin en acil sorunu o ülkenin halkını emperyalist boyunduruktan ve sömürge konumunun getirdiği zilletten kurtarmaktır. Lenin tam da aynı bağlamda, emperyalist ülkelerin sosyalist hareketi içinde ortaya çıkmış olan ve maddi temeli emperyalist aşırı kârların paylaşılmasının özgül ürünü işçi aristokrasisinde yatan düzen yanlısı akımlara karşı verilecek amansız mücadeleyi bu yüzden devrimci Marksizmin öncelikleri arasına yerleştirir. Yani 20. yüzyılın nesnel koşulları devrimci partilerin programına yepyeni bir dizi görev yüklemiştir.

Trotskiy ise kendi yolundan giderek emperyalizmin köleleştirdiği halklar da dâhil demokratik devrimin gündeme geldiği bütün ülkelerde, burjuvazi-

<sup>12</sup> Régis Debray, *Révolution dans la révolution*, Paris: François Maspero, 1967. Türkçesi: *Devrimde Devrim*, çev: R. Güngör, Yayın yeri yok, Toplum Yayınevi, 1967.

<sup>13</sup> “Che Guevara'nın Marksizm İçindeki Yeri”, *Devrimci Marksizm*, Sayı 5, Kış 2007-2008, s. 102-143. Metinde sözü edilen konu s. 130-140 arasında ele alınıyor.

<sup>14</sup> Lenin'i anlatırken Trotskiy'in kavramını bilhassa kullanıyoruz.

nin devrimci karakterini artık yitirmiş olması dolayısıyla demokratik devrimin görevlerinin ve elbette en başta ulusal kurtuluş görevinin de genç proletaryaya ve onun komünist partisine düştüğünü ortaya koymuştur. Devrim her yerde ya sürekli devrim karakteri kazanarak gelişecektir, ya da yarım kalacaktır: Örneğin sömürge ülkeler devrime rağmen formel olarak bağımsızlıklarını elde etseler bile yarı-sömürge statüsüne geri düşeceklerdir. Ancak proletaryanın ve onun devrimci partisinin önderliği ele aldığı devrimler sonucunda emperyalizme kölelik gerçekten son bulacaktır.<sup>15</sup>

Görüldüğü gibi Lenin'in ve Trotskiy'in 20. yüzyıl devrimini kavrayışları birbirini tamamlar. Lenin emperyalist köleliğe karşı isyan edecek halkların uluslararası proletaryanın başlıca müttefiki haline geldiğini saptarken, yani iki görevin, ulusal kurtuluş ile toplumsal kurtuluşun dünya çapında **kol kola** yürümesi gerektiğini ortaya koyarken, Trotskiy bu görevlerin tekil ülkeler için de **iç içe** geçtiğini göstermiştir. Lenin ve Trotskiy'in özgün katkılarının ne denli önemli olduğunu küçük bir karşılaştırma bize gösterebilir. Her bakımdan büyük bir teorisyen olarak nitelenmesi gereken Gramsci, Ekim devrimini “*Kapital'e Karşı Devrim*” ironik başlığını taşıyan bir makaleyle karşılamıştır. Gramsci şöyle diyordu:

Bu, Karl Marx'ın *Kapital*'ine karşı bir devrimdir. Rusya'da Marx'ın *Kapital*'i proletaryadan çok burjuvazinin kitabıydı. Rusya'da proletaryanın geri gelmeyi, sınıf taleplerini, devrimi düşünmesi için bile bir burjuvazi, bir kapitalist çağ, Batı-tipi bir gelişim olması gerekiyordu. (...) Bolşevikler Karl Marx'ı yadıyor ve eylemlerinin söyledikleri aracılığıyla, ulaştıkları sonuç aracılığıyla, tarihsel maddeciliğin yasalarının, sanılacağı gibi ya da daha önce düşünülebileceği gibi, değişmez olmadığını ortaya koyuyorlar.<sup>16</sup>

Görüldüğü gibi, genç Gramsci<sup>17</sup>, Trotskiy'in sürekli devrim teorisi ve programındaki kavrayışın tam tersine Rusya'da bütün bir kapitalist çağın gerekliliğini varsayıyor, Rus devriminin tarihsel maddeciliğin yasalarını sarstı-

<sup>15</sup> Devrimin emperyalist boyunduruğun önemi dolayısıyla Doğu'ya kaymakta olduğunu, Lenin'den bağımsız olarak Trotskiy de erkenden saptamıştır. Bunu sürekli devrim teorisyeninin Komünist Enternasyonal için kaleme aldığı Manifesto'dan (1919) itibaren görmek mümkündür. Bkz. “Manifeste de l'Internationale Communiste aux prolétaires du monde entier!”, *Manifestes, Thèses et Résolutions des quatre premiers congrès mondiaux de l'Internationale Communiste*, 1919-1923, Paris: La Brèche-Sélio, 1984, s. 30-34 veya “Manifesto of the Communist International to the Workers of the World”, *Theses, Resolutions and Manifestoes of the First Four Congresses of the Third International*, 2. Basım, Londra: Pluto Press, 1983, s. 27-36.

<sup>16</sup> <https://www.marxists.org/archive/gramsci/1917/12/revolution-against-capital.htm>.

<sup>17</sup> Kimse Gramsci'nin Ekim devrimi gerçekleştiğinde sadece 26 yaşında olmasına sığınmaya kalkışmasın! Trotskiy de sürekli devrim teorisini formüle ederken aynı yaştaydı!



ğı sonucuna ulaşıyor. Marksizmin düz bir okuması elbette bu tür bir yargıya götürebilir insanı. Gramsci bile böyle düşündüğünde ondan çok daha düşük yeteneğe sahip sayısız sosyalistin 20. yüzyılın karmaşık dehlizlerinde nasıl kaybolduğunu hayal etmek kolaylaşıyor.

Lenin ve Trotsky'ın son derecede orijinal teorik ve programatik katkıları olmasaydı, 20. yüzyıl devrimi geldiği yere kadar bile gelemezdi. Ama o katkılarla gidilecek yol gidilemediyse ve bugün sosyalizm kendisini yeniden başlangıç noktasında buluyorsa, bu, yaşanan sürekli devrim süreçlerinin ürünü olan işçi devletlerinin başına çöreklenen bürokrasinin tarihsel tahribatının sonucudur. Bu konuya birazdan döneceğiz.

### **İlk muzaffer proletarya devriminin mimarı**

Bir Marksist teorisyen olarak değil, pratik devrimci olarak Trotsky'ın hayatının ilk ve belki de eşsiz başarısı, hiç kuşku yok ki Rusya'da proletaryanın iktidara gelmesinde oynadığı olağanüstü roldür. Hiçbir abartma olmaksızın vurgulanmalıdır ki, 1917 Ekim devriminin bir numaralı önderi (Trotsky'ın de her zaman vurgulamış olduğu gibi) Lenin ise de, devrimin asıl olarak iki önderi vardır, öteki de Trotsky'dir. Stalinist bürokrasinin çarpıtma ve tahrifatlarına prim vermeyen bütün tarihçiler de, aynen devrimin çağdaşları ve Rus işçi sınıfının kendisi gibi, bu gerçeğin bütünüyle farkındadır.

Trotsky, daha 26 yaşında, 1905 devrimi içinde, Çarlık Rusya'sının başkenti ve işçi sınıfının o dönemde kalbi olan Petrograd'ın işçi sovyetinin başkanı olarak proletaryanın devrimci geleneklerine çok büyük katkılarda bulunmuştur. Çarlık devleti, sovyeti dağıtıp yöneticilerini tutuklattığında ve silahlı ayaklanma suçlamasıyla dava açtığında Trotsky muhteşem bir siyasi savunma yapmıştır. Hiçbir biçimde yapılan baskılardan yakınmaya dayanmayan, demokratik hakları değil mücadelenin tarihi meşruiyetini öne çıkaran bir savunmadır bu. Ona göre işçi sovyeti “devrimci kitleler açısından özerk bir hükümet organı”dır. Karşısındaki iktidar organı ise Çarlık devletinin despotik ve cani karakterinin en ileri ifadesi olan ordudur. Bu durumda ordunun şiddetine karşı silahlanmak hukukun ve hakların savunulmasının vazgeçilmez bir yöntemidir. Zaten devrimler kışkırtılmaz, devrimler toplumsal çelişkilerin güçlü biçimde patlak vermesinin sonucudur. Burada Trotsky'ın savunmasından kısa bir pasaj aktarmak siyasi savunmanın mükemmel bir örneğinden bir şeyler öğrenmek bakımından yararlı olacaktır:

Bunu dikkatli dinleyin, sayın yargıçlar. Biz, savcının iddia ettiği gibi ayaklanmayı hazırlamadık, ayaklanmaya hazırlandık (...): halkın bilincini berraklaştırmak, hal-

ka çatışmanın kaçınılmaz olduğunu izah etmek, bize verilen her şeyin pek yakında geri alınacağını anlatmak, hukuku yalnızca gücümüzle koruyabileceğimizi ortaya koymaktı yaptığımız...<sup>18</sup>

1905 devriminde Trotskiy'i sınavan devrim, 1917'de onu bir kez daha Petrograd Sovyeti'nin başına getirmiştir. Trotskiy artık 1905'teki gibi bağımsız bir devrimci değildir, 1917 Mayıs ayından itibaren Bolşevik Partisi'ne katılmış, Merkez Komitesi'ne üye olarak alınmıştır. Burada, devrimi yönetecek partinin merkezinde, ayaklanmayı reddeden unsurlar (Zinovyev ve Kamenev) karşısında Lenin'in müttefiki olarak önemli bir rol oynamıştır. Sayısız fabrikada yaptığı ajitasyonda, müthiş hitabet yeteneği sayesinde işçileri devrimcileştirerek, Kış Sirki adıyla bilinen mekânda her gece binlerce işçi ve gence konuşmalarıyla cesaret ve bilinç aşılayarak katkıda bulunmuştur. Ama 1905'ten gelen mevzi Bolşevikler için büyük bir kazanım olmuştur. Petrograd Sovyeti'nin başkanı sıfatıyla Trotskiy Sovyet'in devrimi savunmak amacıyla kurduğu Askeri Devrimci Komite'nin de başındadır. Ve bu sıfatıyla, Lenin Kerenski hükümetinin kendisini hedef alan baskıları dolayısıyla Finlandiya'da gizlenirken, Ekim devriminin zafere ulaşmasını sağlayan ayaklanmayı en ufak ayrıntısına kadar Trotskiy planlamış ve uygulamıştır. İşin askeri planlamasına olduğu kadar iktidarın ele alınışını Bütün Rusya Sovyetler Kongresi ile denk getirerek meşruiyetini güçlendirme bakımından ayaklanma sanatının siyasi boyutuna da büyük bir katkıda bulunmuştur.

Devrimin zaferinden sonra, Halk Komiserleri Konseyi'nde (Sovnarkom) önce Dışişleri Bakanı olarak görev yapmış, hem Brest-Litovsk barış görüşmelerinde Bolşevizmin entelektüel gelişkinliğinin bir temsilcisi olarak, hem de diplomatik görevine başlamadan önce bir devrimci sıfatıyla Alman askerlerine kardeşleşme yolunda bildiriler dağıtarak çarpıcı bir performans göstermiştir.<sup>19</sup> Ardından emperyalist ülkelerce desteklenen Beyaz (yani karşı devrimci) güçlerin başlattığı İç Savaş'ta devrimci devletin savunulması için Savaş Komiserliği'ne tayin edilmiş, Kızıl Ordu'yu sıfırdan kurmuş, ordunun komutanı olarak 1918-21 arasındaki üç yıl boyunca bir zırhlı trende yaşamış, ülkenin dört bir köşesine sürekli seyahat ederek orduyu yakından denetlemiş ve desteklemiş, İç Savaş'ın kazanılmasında ve Sovyet devletinin ayakta kalmasında vazgeçilmez bir rol oynamıştır.

<sup>18</sup> Pierre Broué, *Trotsky*, Paris: Fayard, 1988, s. 114-116. Alıntı 116. sayfadadır.

<sup>19</sup> Sovyet iktidarının yaptığı en anlamlı sembolik jestlerden biri, bu görüşmeler döneminde hapiste olan Karl Liebknecht ve Rosa Luxemburg hakkında bir broşür basarak Alman askerlerine dağıtmış olmalarıdır. Bkz. *My Life*, a.g.y., s. 364.

Aslında Trotskiy'in Marksizme katkılarını incelerken savaş ve askeri strateji konularına başlı başına bir yer açmak gerektiği bize açık görünüyor. Klasik Marksizm içinde Engels, kendisine "Marx'ın generali" diye bir lakap kazandıracak kadar askeri meselelere meraklıydı, o alanda bir uzmandı. Ondan Che'ye ve gerilla savaşı alanındaki başka Marksist uzmanlara dek, Marksist pratik ve literatürde savaş ve askeri stratejinin saygıdeğer bir yeri olmuştur. İşte bu silsile içinde de Trotskiy'in ayrıcalıklı bir yeri vardır. Biz bu konuya girmiyorsak, bu alanı çok iyi tanımadığımız içindir. Trotskiy'in askeri yazıları beş cilt halinde yaygın konuşulan dillerden İngilizce'ye çevrilmiştir ve bu alana ilgi duyan devrimci Marksistlerce incelenmeyi beklemektedir. Biz yine de Trotskiy'in savaş ve askeri strateji konusundaki çok önemli bir katkısına değinmeden geçmeyelim: Trotskiy, savaşların, özellikle de iç savaşların kazanılmasında politikanın önemini ısrarla savunmuş, çeşitli savaşların analizinde bunu ortaya koymuş, kendisi askerlik sanatını icra ederken de pratiğe uygulamıştır.

Bu konuya ilişkin olarak bazı örneklere kısaca değinelim. Birincisi, Trotskiy Kızıl Ordu'yu sıfırdan inşa ederken bütünüyle sınıfsal ve siyasi temellerde bir strateji hazırlamış ve ordu, önce öncü işçilerden, sonra genel olarak işçi sınıfından oluşturulan birlikler sayesinde proleter çekirdeği sağlam biçimde yerleştirildikten sonra köylülere açılmış, o alanda da önce yoksul köylüler, sonra orta köylüler askere alınmıştır.<sup>20</sup> Ordunun oluşumundaki sınıfsal yaklaşım karşı tarafın ordularına yaklaşımda da kendini gösterir. Bolşevikler karşılarındaki ordulara sadece düşman olarak yaklaşmaz, (o dönemde profesyonel ordu da olmadığı için) bu orduların askerlerinin de esas olarak işçi ve köylülerden oluştuğunu hiç gözden uzak tutmaz. Bu sayede Karadeniz limanı Odesa'da Fransız ordusunun tabanında yapılan Bolşevik ajitasyondan etkilenen Fransız askerleri isyan etmiş, Fransız askeri birlikleri bir süre sonra geri çekilmiştir.<sup>21</sup> İnsan malzemesi olarak proletaryaya verilen bu öncelik, ordunun siyasi ve ideolojik oluşumunda da ifadesini bulmuştur. Kızıl Ordu yemini, tarihe geçecek kadar önemli bir metindir.

Emekçi halkın bir evladı ve Sovyet Cumhuriyeti'nin bir yurttaşı olarak İşçi Köylü Ordusu'nun askeri ünvanını üstlenirim. Rusya'nın ve bütün dünyanın işçi sınıflarının önünde bu ünvanı şerefle taşımayı ve silah kullanmayı bilinçli biçimde öğrenmeyi taahhüt ederim. (...) Devrimci disipline katı ve hiçbir gevşekliğe yer bırakmayacak biçimde uyacağımı taahhüt ederim. Sovyet Cumhuriyeti'nin yurt-

<sup>20</sup> Isaac Deutscher, *The Prophet Armed. Trotsky: 1879-1921*, Londra: Oxford University Press, 1970, s. 408-9.

<sup>21</sup> A.g.y., s. 429.

taşının onuruna zarar verecek, onu alçaltacak her türlü hareketten kaçınacağımı ve öteki yoldaşlarımı da bu hareketlerden uzak tutacağımı, bütün hareket ve düşüncelerimde bütün emekçilerin kurtuluşu yolundaki büyük davayı göz önünde bulunduracağımı taahhüt ederim. İşçilerin ve Köylülerin Hükümeti'nin Sovyet Cumhuriyeti'ni savunma yolundaki ilk çağrısında öne çıkacağımı taahhüt ederim. (...) Rus Sovyet Cumhuriyeti, sosyalizm davası ve halkların kardeşliği uğrunda mücadeleden ne gücümü ne hayatımı esirgeyeceğim. Ciddiyetle vermiş olduğum bu sözden kötü niyetle uzaklaşacak olursam, halkın gazabı üzerimde olsun, devrim yasasının acımasız eli beni cezalandırsın.<sup>22</sup>

Trotskiy, Lenin'in ölümünden sonra bürokrasi tarafından tasfiye edildiği ve ülkeden sürüldüğü dönemde bile Ekim devriminin ürünü Sovyet işçi devletini elindeki her türlü araçla koşulsuz ve uzlaşmasız biçimde savunmuştur. Bu meseleye aşağıda yeniden döneceğiz.

### Uluslararası proletaryanın bir önderi

Trotskiy genç yaşından itibaren I. Dünya Savaşı öncesinde bütün sosyalist partilerin ortak örgütü olan Sosyalist Enternasyonal'de önemli bir konuma sahip olmuş, Rus işçi sınıfını da enternasyonalist bir bilince kavuşturma çabasına önemli katkılarda bulunmuştur. Rus Marksistleri arasında kültürel bakımdan uluslararası alana yatkınlığı en ileri olan Trotskiy'di. İki dili (Almanca ve Fransızca) iyi düzeyde, iki dili ise (İngilizce ve İtalyanca) idare edecek düzeyde biliyordu.<sup>23</sup> 1902-1905 arasında birçok Avrupa ülkesini görmüş, tanımişti. 1907'de Sibiryaya sürgününden ikinci kez kaçarak geldiği Avrupa'da (ve en sonunda istemeden gittiği Amerika'da) on yıl yaşayacaktı. 1905 devriminin kahramanlarından biri olması, bu ikinci döneminde, gençlik yaşına (1907'de Viyana'ya yerleştiğinde 28 yaşındaydı sadece) rağmen kendisine büyük bir itibar sağlıyordu. Bolşevikler ile Menşeviklerin birleşmesi için mücadele ediyor olması da, Rus devrimci hareketinin birleşmesi yolunda çalışmayı ana doğrultusu haline getirmiş olan Enternasyonal yöneticileri nezdinde Trotskiy'i (Lenin'in aleyhine epeyce hak edilmemiş

<sup>22</sup> A.g.y., s. 411n.

<sup>23</sup> Kendisi tipik mükemmeliyetçiliği içinde yabancı dile olan yeteneğini küçümsese de (*My Life*, a.g.y., s. 118), Alman sosyal demokrat basınında *Die Neue Zeit* ve diğer yayınlarda makalelerini yayımlatacak kadar Almanca yazabilecek, büyük bir hatip olan Jean Jaurès'in hitabet yeteneklerini değerlendirebilecek kadar Fransızca'nın nüanslarına nüfuz edebilecek kadar bu dillere hâkim olduğu gibi, 1932'de Danimarka'da 2.000 kişilik bir topluluğa hitap edecek ya da Moskova Duruşmaları'nın yalanlarına cevap vermek için 1937'de kurulmuş olan Dewey Komisyonu'nda konuşacak kadar da İngilizce bile biliyordu. Bu dillerden ilk ikisini lisede okumuştur, ama esas bilgisini ilk hapislik döneminde cezaevinin kütüphanesinde dişe dokunur başka bir şey bulamadığı için, içeriğine zerre kadar inanmadığı halde İncil'i dört ayrı dilden okuyarak edinecekti! (a.g.y.) Genç devrimcilere küçük dersler!

biçimde) muhatap haline getiriyordu.

Ne var ki, bu ilgi Trotsky'yi şımartarak konformistleştirmede, II. Enternasyonal'in reformistleri arasına çekmedi, çekemezdi. I. Dünya Savaşı patlak verir vermez Trotsky dünya hareketinin küçük bir azınlığını oluşturan enternasyonalist kampta yer alacak, sosyal yurtsever akımlara karşı sert bir mücadeleye girecekti. 1915'te toplanan ve bazı bakımlardan III. Enternasyonal'in ilk taşlarını döşeyen Zimmerwald Konferansı'nın katılımcısı olmakla kalmadı, konferansın Manifesto'sunu o kaleme aldı.<sup>24</sup>

Ekim devriminden sonra ülke ekonomik bakımdan sefil durumda iken ve İç Savaş'ın yıkımıyla uğraşırken, devrimin iki önderi Lenin ve Trotsky Komünist Enternasyonal'i (Komintern) kurmaya girişiyorlardı. Trotsky'in Komintern'in iki kurucu önderinden biri olduğunu anlamak için şu olguları hatırlamak bile yeterlidir: Komintern Manifestosu'nu Trotsky kaleme almıştır;<sup>25</sup> Komintern'in ilk kongreleri sırasında Kızıl Ordu'nun komutanı olarak zırlı trenle Rusya'yı bir baştan öbür uca dolaşan Trotsky yine de her kongrede ana belgelerden bazılarını kaleme alan ve raportörü olarak görev yapan delege olmuştur; en önemlisi, formel anlamda Komintern'in başkanı (daha ileride Stalin tarafından görevine son verilene kadar) Zinovyev'tir, ama Komintern **iki onursal başkan** seçmiştir: biri Lenin'dir, öteki ise Trotsky!

Sovyetler Birliği bürokratik yozlaşmaya uğradıktan ve kendisinin Lenin'le birlikte kuruluşuna önderlik ettiği Komintern Stalinist bürokrasi tarafından tahrip edildikten sonra, proletarya enternasyonalizminin bu yorulmaz önderi bu sefer de hayatının son çabasını IV. Enternasyonal'i kurmaya adanmıştır. Bu konuya en sonda tekrar döneceğiz.

## **Bürokratik yozlaşmaya karşı Marksist programın savunucusu**

Yalın olarak söylemek gerekirse, bir devrimci olarak Trotsky'ın uluslararası proletaryanın tarihi davasına en büyük katkısı, bürokrasinin Ekim devrimini yozlaştırmasına karşı verdiği uzlaşmaz mücadeledir. Bürokrasi ilk başarılı proleter devriminin içinde doğarak (kabaca 1920'li yılların ilk yarısı) büyük bir mücadele sonucunda iktidara yükselen (kabaca 1920'li yılların ikinci yarısı) ve daha sonra zalim tedbirlerle bu iktidarı pekiştiren (1930'lu yıllar) ayrıcalıklı bir toplumsal katmandır. İktidardaki Bolşevik Partisi'nin

<sup>24</sup> Lenin ile Trotsky'ın Zimmerwald'deki tutumları farklıydı. Buna aşağıda kısaca değineceğiz.

<sup>25</sup> Komintern 1928'de (artık bürokrasinin eline geçmeye başlamışken) düzenlenen 6. Kongresi'ne kadar bir program benimsememiştir. Programa en yakın belgesi Trotsky'ın kaleminden çıkan bu Manifesto'dur.

dünya devrimi programının yerine, kendi varlığının güvencesi olarak emperyalizmle yapılacak bir ittifakı olanaklı kılan ulusal komünizmi geçirmiş, ulusların tam ve gerçek bir eşitliğine dayanan Leninist programın yerine Büyük Rus şovenizmini benimsemiş, işçi demokrasisini de bürokratik bir diktatörlükle ikame etmiştir.

Lenin'in önce felç olmasının (Mart 1923), sonra da ölümünün (21 Ocak 1924) ertesinde, değişen ittifaklar içinde 1923 Muhalefeti, Sol Muhalefet, Birleşik Muhalefet (Trotskiy-Zinovyev-Kamenev) ve yeniden Sol Muhalefet öne çıkmıştır. Trotskiy en güçlü muhalif olarak önce 1927'de partiden ihraç edilmiş, 1928'de iç sürgüne yollanmış, 1929 başında ise İstanbul'a dış sürgüne gönderilmiştir. 1920'li yılların ikinci yarısında ve 1930'lu yıllar boyunca değişik aşamalarda Stalin'in temsil ettiği bürokratik katmana karşı muhalefet bayrağını açmış olan bütün siyasi önderler bir nokta geldiğinde Stalin'e teslim olmuş ve kendi geçmişlerini yadsımışlardır. (Bunlar arasında Zinovyev ve Kamenev gibi Stalin'e üç kez muhalefet bayrağı çekip üç kez teslim olmuş olanlar da vardır.) Bunların neredeyse hepsi teslim oldukları halde 1936-38 Moskova Duruşmaları döneminde katledilmişlerdir.<sup>26</sup> Muhalifler arasında bir tek Trotskiy, hiçbir aşamada Stalinist bürokrasi ile uzlaşmamış, dünya devrimini, işçi demokrasini, ulusların kendi kaderini tayin hakkını bürokrasinin gerici "tek ülkede sosyalizm" programı karşısında uzlaşmaz biçimde savunmuştur. Bu yüzden Stalin'in şahsi emriyle görevlendirilen bir gizli ajan tarafından 1940'ta katledilmiştir.<sup>27</sup> Bu son mücadelesi, Marksizmin ve uluslararası proletaryanın geleceği açısından eşsiz ve yeri doldurulamaz bir mücadeledir, başka kimse tarafından uzaktan yakından buna benzer bir çaba gösterilmiş değildir ve bunun Trotskiy'in hayatında da yeri özeldir.

Trotskiy'in bu mücadelesinin üç boyutu özel bir önem taşıyor. Bunlardan birincisi, Sovyet toplumunun ve devletinin Marksist yöntemden hareketle bütünüyle materyalist bir açıklamasını yapmış olmasıdır. Bu analizin en olgun ve kapsamlı biçimi altında sunulduğu 1936 tarihli *İhanete Uğrayan Devrim*<sup>28</sup> başlıklı yapıtı bu bakımdan bizce 20. yüzyılın en önemli kitabıdır.

<sup>26</sup> Bkz. Nail Satlıgan, "Moskova Duruşmaları Kampanyası", *Sınıf Bilinci*, Sayı 2, Eylül-Ekim 1988.

<sup>27</sup> Bkz. Pavel Sudoplatov, *Özel Görevler, Sovyet İstihbarat Şefinin Anıları*, çev. Emrah Arıcılar, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2015, s. 88-91. Bu konuyu kısa bir yazımızda biraz daha ayrıntılı olarak ele almış bulunuyoruz: "Stalin ve Hitler'in Trotskiy Korkusu", *Gerçek*, Ağustos 2015.

<sup>28</sup> Lev Davidoviç Trotskiy, *İhanete Uğrayan Devrim. SSCB Nedir ve Nereye Gidiyor?*, kolektif çeviri, İstanbul: Alef Yayınevi, 2006. Çevirisine katkıda bulunduğumuz, ayrıca evvelki yıl yitirmiş olduğumuz Nail Satlıgan yoldaşımızın da emek vermiş olduğu edisyonu tavsiye etmemiz umarız anlayışla karşılanacaktır. Trotskiy'in bu kitabı besleyen bir dizi başka çalışması vardır. *Devrimci Marksizm*'in bu sayısında yayınlamakta olduğumuz yazısı da bu çalışmaların en değerlilerinden biridir. Tabii destek kaynaklar arasında en önemlisi 1939-40'ta kaleme aldığı polemik yazılarını bir araya getiren *Marksiz-*

Çünkü 20. yüzyıl **dünya** tarihi Rus devriminin etkileri olmaksızın anlaşılabilir. Rus devriminin ve öteki sosyalist inşa deneyimlerinin güzergâhını anlamak içinse Trotskiy'in çalışması benzersiz bir önem taşır. Bizce bilimsel kapsayıcılığı ve dakikliği bakımından Marx'ın büyük yapıtıyla karşılaştırılabilir olmasa da, *İhanete Uğrayan Devrim*'i 20. yüzyılın *Das Kapital*'i olarak nitelemek bile yanlış olmaz. Marx'ın dev eseri kapitalizmin sırrını insanlığın gözleri önüne seriyordu. Trotskiy'in yapıtı ise 20. yüzyıl tarihine damga vuran bürokratik olarak yozlaşmış sosyalizme geçiş sürecinin anlaşılmasında dev bir adım oluştuyordu.

Çok kısaca özetlenecek olursa,<sup>29</sup> *İhanete Uğrayan Devrim* devlet ile sosyalizmin ilişkisini incelediği teorik bölümlerinde her devrim sonrası toplumda bürokrasinin güçlenme tehlikesinin doğacağını maddi temelleriyle izah ettikten sonra Sovyet toplumunun yoksulluğu ve yalıtılmışlığı dolayısıyla bu eğilimin çok daha başa çıkılmaz bir şiddetle belirdiği sonucuna ulaşır. Kıtlık ve kuruğun olduğu yerde polise ihtiyaç duyulur. Bu dinamik, Sovyet toplumunda, kendine özgü ayrıcalıkları olan, işçi sınıfı ve köylülükten maddi yaşam koşulları bakımından farklılaşan, ayrıcalıklarını özel mülkiyetin ilgası temelinde kurulmuş olan planlı ekonominin işleyişinden elde ettiği için bu sosyo-ekonomik yapıyı korumayı kendi çıkarları açısından önemseyen, ama ayrıcalıklarını özel mülkiyet ve miras hakkı temelinde güvenceye kavuşturma arzusu her geçen yılla ve onyılla güçlenen bir devlet, ekonomi ve parti bürokrasisinin devlet iktidarını ele geçirmesiyle sonuçlanır. “Tek ülkede sosyalizm” bu ayrıcalıklı katmanın istikrar programıdır. Gelecek açısından en büyük olasılık, bürokrasinin kamu mülkiyetindeki büyük üretim araçlarını kendi mülkiyetine geçirerek kapitalizmi yeniden tesis etmesidir. Buna engel olabilecek biricik tarihsel güç ise işçi sınıfının, üretimin maddi temellerini değiştirmeksizin bürokrasiyi iktidardan devirmesini sağlayacak politik devrimidir.

Dikkat edilirse tarih tam da bu öngörüye uygun gelişmiştir. Doğu Almanya (1953), Macaristan (1956), Çekoslovakya (1968), Polonya (1956, 1970, 1979-81) ve Çin'de (1989) ayaklanan kitleler başarılı bir politik devrimi gerçekleştiremeyince, bürokrasinin siyasi araçları haline gelmiş olan komünist partileri yönetiminde 1989'dan itibaren kapitalizm yeniden kurulmuş-

*mi Savunurken* derlemesidir: çev. Yavuz Alogan, İstanbul: Kardelen Yayınları, 1992.

<sup>29</sup> Burada ayrıntıya girmeye hiç ihtiyacımız yok, çünkü Özgür Öztürk bu sayıdaki yazısında bu önemli kitabı gayet yalın ve berrak bir analizle sunuyor okuyucuya. *İhanete Uğrayan Devrim*'i Alef edisyonunun ilk yayınlanışında, 2007 yılında biz de (artık yayınlanmayan) kitabiyat dergisi *Virgül*'de değerlendirmiştik. Bu yazı daha sonra *Devrimci Marksizm*'de tekrar yayınlandı: bkz. Sungur Savran, “20. Yüzyılın *Das Kapital*'i”, *Devrimci Marksizm*, sayı 15, Sonbahar/Kış 2011.

tur (Doğu Avrupa, Sovyetler Birliği, Yugoslavya, Arnavutluk, Çin, Vietnam vb.).

Trotskiy'in bürokrasiye karşı mücadelesinin ikinci önemli boyutu, bürokrasinin Komintern'i ve tekil ülkelerin komünist partilerini bütünüyle kendi çıkarlarının bir aracı haline getirmesine karşı yeni bir devrimci Enternasyonal ve ona bağlı partiler kurmak üzere büyük bir gayret göstermiş olmasıdır. Bunun sonucunda, ölümüne sadece iki yıl kala IV. Enternasyonal'in kuruluşuna önderlik yapmıştır. IV'ün programı olan ve kendi başına çok önemli bir belge olan *Geçiş Programı*<sup>30</sup> metnini kaleme alan da Trotskiy olmuştur. Uzun on yıllar boyu sadece bir kadro Enternasyonal olarak varlığını sürdüren, üstelik yaşadığı bölünmelerle zayıflayan IV geleneği, günümüzde bölünmüş tarzda olsa bile dünyada hâlâ Marksizmin en güçlü sesi konumunu sürdürmektedir.

Üçüncü ve son nokta, Trotskiy'in bu mücadelenin bir boyutu olarak kendisinin "mürit" ("epigone") olarak andığı kadroların çarpıtılmış sunuşuna karşıt olarak Lenin'in kişiliğini, teorisini ve pratiğini bir moloz yığını arasından kurtarma mücadelesidir. Buna aşağıda ayrıntılı biçimde döneceğiz.

### **Faşizmin teorisyeni ve faşizmle mücadelenin kılavuzu**

Yukarıda anlatılan her şeye rağmen birileri Trotskiy'in bir devrimci önder olarak analiz kapasitesi, öngörü yeteneği ve taktik inceliği konusunda bir başka, daha az tartışmalı kanıt isteseydi, onlara büyük devrimcinin faşizm karşısındaki konumunu anlatmak kendi başına ikna edici olurdu. Faşizmin ortaya çıktığı İtalya'da erkenden faşist zindanlara atılan büyük İtalyan Marksisti Gramsci ile 1920'li yılların hemen başında, erken ölümünden önce faşizmin yükselişinin önemine dikkat çeken Lenin dışında, önde gelen Marksistlerden hiçbiri faşizmin ve onun Almanya'daki trajik biçimi Nazizmin önemini tam olarak kavrayamamış,<sup>31</sup> bu veba ile nasıl mücadele edilebileceği konusunu açıklığa kavuşturamamıştı. Trotskiy, 1929-1933 arasında, Büyükkada'daki yalıtılmışlığına rağmen, Nazizmin iktidara yükselişine kadar geçen dört yıl boyunca, "Üçüncü Dönem" diye anılan ultra sol dönemde sosyal demokrasiye "faşizmin ikizi" muamelesi yapan, faşizm ile milliyetçilikte yarışan, Nazizmin tarihi anlamını "Hitler'den sonra biz" diyecek kadar kavrayamayan Stalinist çizgiye inat, faşizmin ne kadar büyük

<sup>30</sup> Bkz. Lev Trotskiy, *Kapitalizmin Can Çekişmesi ve Dördüncü Enternasyonal'in Görevleri (1938 Geçiş Programı)*, çev. Zeynep Gök, İstanbul: Kardelen Yayınları, 1992.

<sup>31</sup> Yine de haksızlık etmemek için Klara Zetkin ve Karl Radek'in çabalarına da dikkat çekmek gerekir.



bir tehlike olduğunu, insanlığı barbarlığın eşiğine somut olarak getirdiğini ortaya koymuş, bu olgunun yükselişinde küçük burjuvazinin yaşadığı felaketlerin önemine dikkat çekmiş, faşizmin ayırım gütmekten bütün işçi örgütlerine saldıracağını kavramış, faşizme karşı mücadelenin Komintern'in 3. ve 4. Kongrelerinde Lenin'le birlikte geliştirdikleri birleşik işçi cephesi taktikleri doğrultusunda verilmesi gerektiğine devamlı işaret etmiş, Hitler'in iktidara geçmesiyle birlikte ise gericiliğin Avrupa'da yayılacağını ve Sovyetler Birliği'nin tehlikeye girmiş olduğunu kavramıştır.<sup>32</sup>

Gerek Almanya örneğinde, gerekse Almanya'daki ultra sol politikasının yerine burjuvaziyle ittifak karakterini taşıyan Halk Cephesi yönelişiyle bu sefer de sağa savrulan Stalinizmin Fransa'da (1936) ve en önemlisi İspanya'da (1936-39)<sup>33</sup> izlediği politikalara karşı yaptığı eleştiriler unutulur türden değildir. Bugün genç Marksist teorisyen kuşakları Trotskiy'in faşizm teorisini görmezlikten geliyorlarsa, bundan zararı Trotskiy ve yandaşları değil, bütün Marksistler ve işçi hareketi görecektir!

## 2. Trotskiy bürokrasiye neden yenildi?

1920'li ve 1930'lu yıllar, Ekim devriminin topraklarında ve Komintern içinde amansız bir savaşa sahne oldu. Rusya'nın ve dünyanın proletaryasının genel ve uzun vadeli kurtuluşu için mücadele eden devrimci Marksizm bu mücadelede Sovyet toplumu içinden yükselen ve güçlenen ayrıcalıklı bürokratik katmanın çıkarlarının temsilcisi haline gelen "milli komünizm" programına sahip kanat karşısında yenilgiye uğradı. 20. yüzyılın geri kalan bölümünde yaşanan devrimler ve onların ürünü olan sosyalist inşa deneyimleri bu yenilginin damgasını taşır. Yani bir bakıma 20. yüzyıl sosyalizminin kaderi, esas olarak 1920'li ve 1930'lu yıllarda çizilmiştir. Yüzyıl sonunda hemen hemen bütün işçi devletlerinin teker teker çöküşü, sosyalizmin dünya çapında inanırlılığını yitirmesi ve burjuvazinin son çeyrek yüzyıldır kapitalizmin tarihinin en uzun sınıf saldırısını başarıyla yürütmesi, bütün bu olgular Sovyetler Birliği'nin tarihinin ilk çeyrek yüzyılı boyunca yaşanan bu mücadele ve sonucu anlaşılmadan doğru analiz edilemez.

Şimdi sormamız gereken soru, Trotskiy'in ve devrimci Marksizmin, Stalin'in önderliğini yaptığı bürokratik çizgi karşısında neden yenilgiye

<sup>32</sup> Trotskiy'in bu dönem boyunca yazdığı, kimi kâhince öngörüler içeren yazıları, bir kitapta bir araya getirilmiştir. Bkz. Lev Troçki, *Faşizme Karşı Mücadele*, çev. Orhan Dilber/Orhan Koçak, İstanbul: Yazın Yayıncılık, 1998.

<sup>33</sup> Trotskiy'in İspanya yazıları da bir derlemede toplanmıştır. Bkz. Lev Troçki, *İspanyol Devrimi (1936-1939)*, çev. Emrah Dinç/Umut Konuş, İstanbul: Yazın Yayıncılık, 2000.

uğradığıdır. Burada elbette nesnel faktörlerle öznel faktörleri birbirinden ayırmamız gerekir. Bunu söyler söylemez eklememiz gerekiyor: Bu ayrımın kendisi aslında karmaşık bir meseledir. Nesnel koşulların içinde, hangi açıdan bakıldığına bağlı olarak, güçlü partilerin ve onların önderliklerinin seçişleri ve kararları da vardır. Dolayısıyla, nesnel/öznel karşıtlığı hep belirli bir düzeyde ve bağlamda, yani göreceli biçimde tartışılmalıdır.

Rusya'da 1920'li ve 1930'lu yıllarda nesnel/öznel karşıtlığını kurarken, yapılması gereken şey, devrimci Marksist akımın öznel iradesinin etkisine açık her şeyi öznel, geri kalan bütün öteki faktörleri nesnel olarak almaktır. Yani mesela aslında uluslararası sosyalist hareketin bir parçası olan Alman sosyal demokrasisinin önderliğinin yaptığı seçişler, sosyalizmin genel gi-dişatı açısından öznel bir faktör olarak ele alınmalıdır, ama Rus devrimci Marksistleri açısından bu nesnel bir faktördür.

### Yenilginin nesnel koşulları

Bu temelde bir ayrım üzerinde yürümeye başlarken hemen belirtelim: Bu yazının konusu Sovyet devriminin bürokrasinin sultanı altına girmesinin genel bir açıklaması olmadığı, Trotskiy'in Marksizminin bir değerlendirmesi olduğu için, burada nesnel faktörleri analiz etmeden kısaca özetleyecek ve esas olarak bir önder olarak Trotskiy'in kendi iradesine ve bilincine bağlı olan öznel faktörlere geçeceğiz.

Nesnel faktörler arasında çok özet olarak dört noktayı öne çıkarmak gerekir. Bunlardan birincisi, Rusya'nın sosyo-ekonomik geriliğidir. Lenin ve Trotskiy bu yüzden 1917 Şubat'ından, yani proletarya devrimi somut olarak Rusya'nın gündemine girdiği andan itibaren Avrupa devrimi yardımına koşmadığı takdirde Rusya proletaryasının iktidarda kalamayacağını vurgulamış durmuşlardır. Sadece Lenin'den etraflı bir alıntıyla yetinelim. Lenin Bolşeviklerin Ekim devrimine nasıl yaklaştığını 1922'de şöyle ifade etmiştir:

Düşüncemiz şuydu: Ya uluslararası devrim yardımımıza gelir, ki bu durumda zaferimiz bütünüyle güvence altında olacaktır; ya da yenilgi durumunda yine de devrim davasına hizmet etmiş olduğumuz ve deneyimimizin başka devrimlere yardım edeceği bilinciyle alçakgönüllü devrimci çalışmamızı yaparız. (...) Bu bilince rağmen, Sovyet sistemini her koşul altında ve bedeli ne olursa olsun muhafaza etmek için elimizden geleni yaptık, çünkü biliyorduk ki sadece kendimiz için değil, uluslararası devrim için çalışıyorduk.<sup>34</sup>

<sup>34</sup> Leon Trotsky, *The History of the Russian Revolution*, Londra: Pluto Press, 1979, s. 1250. Okur, Marx ve Engels ile Lenin'in dünya devrimi konusunda olsun, Lenin'in Rus devriminin uluslararası desteğe ihtiyacı konusunda olsun, devrimin zorunlu uluslararası boyutuyla ilgili olarak Marksizmin

Bu öngörülerini zamanlama açısından yanlış çıkmıştır, ama öngörünün ardında yatan sorunların her biri çok sahicedir. Devrim Avrupa'ya yayılmadığı takdirde sosyalist görevler ile küçük köylülüğün ağırlığı çok ciddi şekilde karşı karşıya gelecektir, nitekim gelmiştir de. Bürokrasi, tam da bu çelişkinin sonucunda yaşanan krizler içinde üstünlüğü elde etmiştir.

İkincisi, devrimin Avrupa'ya yayılmamış olmasıdır. Lenin ve Trotskiy'in Rus devriminin Avrupa proletaryasını da hızla devrimci bir ruh durumuna çekeceği beklentisi yanlış çıkmamıştır. Macaristan'da ve Almanya'nın Bav-yera eyaletinde Sovyet cumhuriyetleri kurulmuş, Almanya'nın tamamında 1918 Kasım ayında Rus devrimine son derecede benzer bir proleter devrimi patlak vermiş, Finlandiya'dan İtalya ve İskoçya'ya Avrupa'da müthiş bir işçi sınıfı radikalizasyonu yaşanmıştır. Ama bütün bu atılımlar yenilgiye uğramıştır. Bu yenilgide Bolşevizmin ve Komintern'in devrim açısından mi-yadını doldurduğunu zaten saptamış olduğu sosyal demokrasinin suçu belirleyicidir, ama bu, Rus devrimci Marksistleri açısından nesnel bir faktör olarak tarihe geçer.

Devrim Avrupa'yı fethedemeyince emperyalist Avrupa, Rusya'nın Beyazlarıyla (karşı devrimcileriyle) birlikte devrimi yıkmaya girişmiştir. Üç yıl süren İç Savaş Rusya'yı soluksuz bırakmıştır. Ekonomik koşulların bütün toplumu genelleşmiş bir sefaletle sürüklemesinin yarattığı genel memnuniyetsizliğin ötesinde, bu durumun sınıflar üzerinde yaptığı etkiler belirleyicidir. İşçi sınıfı bir bakıma bütünlüğünü yitirmiştir. Devrimin esas gücünü oluşturan öncü işçiler, binleriyle, on binleriyle savaş meydanlarında hayatlarını yitirmiştir. Daha genel olarak kentlerde gıda temininde doğan zorluklar ve sanayi üretiminin son savaş öncesi yıl olan 1913'ün sekizde birine kadar düşmesi, işçilerin önemli bir bölümünün beslenmenin görelisi olarak daha kolay olduğu kırlara kaçmasına yol açmıştır. İşçi sınıfı ve öncüsü böylece dağılırken, devrimin yeni kazandıkları toprakları büyük toprak sahiplerinden koruduğu bilinciyle Sovyet iktidarına destek veren köylülük de giderek büyük bir memnuniyetsizlik içine girmiştir. Genel olarak halkta bir yorgunluk başlamıştır. 1914'ten 1921'e kadar süren bir savaş halinden ve savaş ve devrimin sarsıntılarının ürünü olan yoksulluktan kurtularak karnını doyurmak, halkta yaygın bir özlem halini almıştır. Bürokrasinin "tek ülkede sosyalizm" programı, bu koşullarda kitleler içinde devrimci Marksizmin dünya devrimi programından çok daha fazla yanıt bulmuştur.

---

klasiklerinin görüşlerini şu yazımızda ayrıntılı olarak okuyabilir: "Marksizm'in Öteki Ölçek Tartışması: 'Tek Ülkede Sosyalizm' mi, Dünya Devrimi mi?", *Praksis*, sayı 15, Yaz 2006. Lenin'den yukarıdaki doğrultuda çok sayıda alıntı için o yazının şu sayfalarına bakılabilir: 221-235.

1920’li yıllarda Avrupa devriminin geri çekilmesinin ardından 1930’lu yıllarda durum daha da kötüye gitmiş, Nazizmin 1933’te Almanya’da iktidara yükselmesiyle birlikte gerici bütünü kıtada siyasi dengelere damgasını vurmuştur. Bunu İspanya’da devrimin yenilmesi ve buna bağlı olarak iç savaşı faşizmin kazanması izlemiştir. Bütün bunlarda 1920’li yılların sonunda artık iktidara yükselmiş bulunan Sovyet bürokrasisinin payı büyüktür.<sup>35</sup> Ama burada nesnel faktörlerin de bir rol oynadığına kuşku yoktur. Şöyle söyleyelim: Şayet Almanya’da Stalinizmin intihar politikası denebilecek kadar budalaca sürdürdüğü politikaya rağmen Hitler iktidara yükselmeseydi veya İspanya’da Stalinizmin hainliğine rağmen devrim (örneğin anarşistlerin devrimci kanadının üstün çıkması ve/veya POUM’un daha başarılı bir politika izlemesi sayesinde) kazanabilseydi<sup>36</sup> devrimci Marksizm güçlenirdi, Rusya’da devrimin kaderi yeniden değişebilirdi.

Öyleyse, bürokrasinin mücadeleyi kazanmasında nesnel faktörler gerçekten büyük bir rol oynamıştır. Trotskiy bu mücadele içinde kendi rolünü değerlendirirken bir materyalist olarak haklı biçimde nesnel faktörlerin öneme değinir, ama zaman zaman bunları kendi hata ve eksiklerinin üzerine örtecek biçimde yapar. Bugün 21. yüzyılın başında, devrimci Marksizm dünya çapında yeniden proletaryanın önderliğine hazırlanırken bizim bu tür bir tutumdan uzak durarak tarihi önderlerimizin hatalarını açık yüreklilikle tartışmamız gerekiyor. Şimdi öznel faktörlere geçebiliriz.

## Öznel faktörler

Öznel faktörler arasında öteki her şeyden kat kat önemli faktör, Trotskiy’in Bolşevik Partisi’ne çok geç gelmiş olması dolayısıyla onunla “eski Bolşevikler” arasında erkenden bir mücadele başlamış olmasıdır. Bu, zamanla bürokrasinin siyasi önderi haline gelecek olan Stalin hizbinin daha baştan Trotskiy’e karşı işe avantajlı konumdan başlaması sonucunu doğurmuştur. Hiçbir organizasyon sonradan gelen birine kolay kolay önderliğini teslim etmez. Bürokrasinin hâkimiyetinin tam anlamıyla konsolide edilmesi aşamasında, yani 1936-38 arası temizlikler esnasında kendileri de ortadan kaldırılacak olan birçok kadro, en başta Zinovyev, Kamenev ve Bukharin gibi

<sup>35</sup> Yukarıda Trotskiy’in faşizmin anlaşılmasındaki ve onunla mücadele edilmesindeki büyük katkısını ele aldığımızda bunu görmüş bulunuyoruz.

<sup>36</sup> İspanya’da anarşistlerin rolü devrimin ve iç savaşın yitirilmesinde büyük bir rol oynamıştır. Bu konuda bilgi için devrimin 70. yılında *Devrimci Marksizm*’in 2. sayısında (Kasım 2006) yer verilen dosyaya (s. 143-56), özellikle de anarşist bir ekibin önderliği teşhir ettiği “Durruti Dostları İtham Ediyor” başlıklı belgeye bakılmasını tavsiye ederiz.

Lenin'in en yakın çalışma arkadaşları, değişik aşamalarda Stalin hizbinin yanında Trotskiy'e karşı savaş vermişlerdir. O zaman sorun Trotskiy'in Bolşevik Partisi'ne neden geç geldiği sorunu haline gelir. Bu öylesine önemli ve kapsamlı bir sorundur ki, kendi başına bir sonraki bölümde ele alınacaktır. Şimdi Trotskiy'in mücadeleyi yitirmesinde etkili olan diğer faktörlere geçelim.

Bir faktör Trotskiy'in iradesi ve bilincinden bağımsız olarak ailevi köke- niyle ilgilidir. Trotskiy Yahudi'dir. Antisemitizmi ve Yahudi pogromlarıyla ünlü Rus toplumunda bu, enternasyonalist bir kültür ile gelişen işçi sınıfının öncü kesimi içinde olmasa bile, büyük kitleler arasında, özellikle köylülük nezdinde büyük bir dezavantajdır. Devrimden sonra Sovyet hükümeti oluşturulurken Lenin, kendisi parti üzerinde yoğunlaşmak amacıyla başbakanlık denebilecek Sovnarkom başkanlığı konumunu Trotskiy'e önermiş, ama bu sonucusu Yahudi olmasını da gerekçe göstererek bunu reddetmiştir. "Başbakan Trotskiy" konumu kuşkusuz iktidar mücadelesinde bir avantaj olurdu!

Bundan daha önemli olan Trotskiy'in mücadele boyunca yaptığı hatalardır. Bir kere, Nisan 1922'de Stalin parti sekreterliğine getirilirken Lenin Trotskiy'e başbakan yardımcılığı önerecek, bu öneri yılın sonuna kadar birkaç kez tekrarlanmasına rağmen Trotskiy reddedecektir. Gerekçesi ne olursa olsun bu ciddi bir hatadır. Lenin'in ölümünden sonra Rykov Sovnarkom başkanlığına (yani başbakanlığa) getirildiyse bunda en önemli neden daha önce başkan yardımcısı konumunda olmasıdır.<sup>37</sup>

1923 başında Lenin ile Trotskiy arasında bürokrasiye karşı mücadele konusunda bir ittifak oluşmuştu. (Buna aşağıda döneceğimiz için burada her boyutuna girmiyoruz.) Hesaplaşma partinin Nisan ayında toplanacak olan 12. Kongresi'nde gerçekleşecekti. Ama Mart ayında Lenin yeniden felç oldu ve bir daha da toparlanamadı. Trotskiy, Lenin kendisini Stalin'le "batak bir uzlaşma"ya karşı uyarılmış olduğu halde, 12. Kongre'de Lenin'le ortak görüşlerini açıklamaktan kaçınmış, o aşamada zor bir durumda kalmış olan Stalin'i belirli bir miktar geriletmekle yetinmiştir. Oysa Lenin 1922'nin son günlerinde ve 1923'ün ilk günlerinde sekreterlerine ulusal sorun konusunda çok önemli bir metni dikte etmişti. "Milliyetler Sorunu ve 'Özerkleştirme'" başlığını taşıyan bu metin Stalin'in Milliyetler Komiseri olarak Gürcistan'da ve daha genel olarak bütün ülke çapında izlediği Rus şovenisti politikayı yerle bir ediyordu. Trotskiy bu metni kongre delegelerine açıklamaktan kaçınmıştır. Metin, tam anlamıyla bir bomba olduğunu kanıtlarcası-

<sup>37</sup> Deutscher, *The Prophet Unarmed: Trotsky: 1921-1929*, Londra: Oxford University Press, 1970, s. 134.

na, partiden 33 yıl boyunca saklanacak, ancak 1956 yılında yayınlanacaktır!<sup>38</sup>

Lenin'in 1924 Ocak ayındaki ölümü ertesinde Trotskiy'in hataları devam etmiştir. Lenin öldüğünde Trotskiy ağır bir sağlık sorunu dolayısıyla Kafkasya'da bulunuyordu. Stalin'den gelen telgraf cenazenin Cumartesi günü kaldırılacağını söylüyordu. Bu tarih muhtemelen Trotskiy'in cenaze-ye yetişememesini sağlamak amacıyla saptanmıştı. Trotskiy bu durumda en ufak bir girişimde bulunmayacaktı. Oysa cenaze Cumartesi değil Pazar kaldırıldı. Pazar gününe ise Trotskiy yetişebilirdi. Cenaze sırasında bırakın parti tabanını ve kitleleri, Trotskiy'in kendi eşi Natalya İvanovna bile "gözlerimiz Lev Davidoviç'i aradı" anlamına gelen şeyler düşünecekti!<sup>39</sup>

Trotskiy, Lenin felçle yatağa bağlanmışken 12. Kongre'de yapmış olduğu hatayı, onun ölümünden sonra Merkez Komitesi'nde Lenin'in vasiyeti konusu tartışıldığında da yapmıştır. Lenin artık ölümünün yaklaştığı aşamada sekreterlerine bir vasiyet dikte etmiş, bütün önemli önderleri son derecede derin gözlemlerle değerlendirdikten sonra Stalin'in genel sekreterlikten alınmasını tavsiye etmişti. Artık Trotskiy'e karşı Stalin'le bir blok kurmuş olan Zinovyev ve Kamenev Merkez Komitesi'nde vasiyetin açıklanmamasını savunduğunda Trotskiy sesini bile çıkarmayacaktı. Bir tek Lenin'in eşi Krupskaya'nın protesto ettiği bu kararlar parti vasiyet metninden bihaber kalacaktı! Oysa Lenin "vasiyet"i olarak anılan metni aslında yaklaştırmakta olan 12. Kongre'ye hitaben bir tavsiye metni olarak yazmıştı. Yani Stalin'in genel sekreterlikten alınmasını istediğini bütün kongre delegelerine açıklıyordu. Trotskiy Lenin'in açık iradesinin çiğnenmesinde Merkez Komitesi'nin suçuna ister istemez ortak olmaktadır!

Hata hatayı doğurur. Amerikalı komünist Max Eastman bundan bir yıl sonra, 1925'te Lenin sonrası Sovyetler Birliği'ni ele aldığı bir kitabında Lenin'in vasiyetini mealen aktarınca Merkez Komitesi'nde kıyamet kopar. Stalin üzerine gidince Trotskiy *Bolşevik* dergisinde bir yazı yazarak Lenin'in vasiyeti hakkındaki rivayetlerin kötü niyetli bir uydurma olduğunu belirtir.<sup>40</sup> Aslında bu Trotskiy'in 1923'te İngilizlerin "My country, right or wrong" ("haklı da olsa, haksız da, benim memleketim") deyimine nazireyle söylemiş olduğu "İster yanlış, ister doğru yapsın, benim partim" sözünü tam tamına tutarlıdır.<sup>41</sup> Burada iki sorun var. Birincisi, bu yaklaşımın Trotskiy'in

<sup>38</sup> A.g.y., s. 93.

<sup>39</sup> Natalya İvanovna bir günlük tutuyordu. Bu duygusunu Lenin'in cenazesinin kaldırıldığı gün defterine kaydetmişti. Aktaran Trotskiy'in kendisidir. *My Life*, a.g.y., s. 511.

<sup>40</sup> Deutscher, *The Prophet Unarmed*, a.g.y., s. 202.

<sup>41</sup> A.g.y., s. 139.

1917 öncesindeki gevşek “birlikçi” tutumundan bir kalıntı olmadığını söylemek zordur. Bir bakıma eski hastalık nüksetmiştir. İkincisi, “right or wrong” denen partinin karakterindeki değişikliği Trotskiy göz önüne almamaktadır. Devrimin gelişme sürecinde, Bolşevikler bunu amaçlamamasına rağmen, diğer bütün sol partilerin adım adım karşı devrim kampına geçmesiyle birlikte ülkede tek parti olarak kalmış olan Bolşevik Partisi, özellikle NEP'in de etkisiyle her türlü çıkarıcı, oportünist ve kariyeristin daldığı bir örgüt haline geliyordu. Trotskiy'in karşıtlarının Lenin'den sonra başlattığı şipşak üye yazma kampanyası bu durumu daha da kötüleştirecekti. Yani Trotskiy'in tek tek dönüm noktalarında yaptığı taktik hataların ardında, daha önce bürokratikleşme eğilimlerini saptamış olduğu halde Bolşevik Partisi'nin karakter değiştirmeye başlamasını göz önüne almaması yatıyordu.

Trotskiy, parti içindeki gruplaşmalarla ilgili de önemli hatalar yapacaktır. Önce bütünüyle kendisine yakın kadroların kurduğu 1923 Muhalefeti'ni dağıtmakla hata edecektir. Sonra 1923'ten beri kendi karşısında oluşmuş bulunan blokun, yani Stalin-Zinovyev-Kamenev üçlüsünün 1926'dan itibaren birbirine düşmesini zamanında değerlendiremeyecek, ancak neden sonra, Zinovyev ve Kamenev'in Stalin karşısında yenilgiye uğramasının ardından onlarla birlikte Birleşik Muhalefet'i kurmaya yanaşacaktır.

Genelleştirerek söyleyecek olursak, Trotskiy parti içindeki eğilim ve hizip salkımlaşmasında taktik bir incelik gösterememiş, birini diğerine karşı oynama yoluna (en azından zamanında) gidememiştir. Bunun en ciddi örneği, 1920'li yılların ikinci yarısında, parti içinde üçlü bir gruplaşma doğduğunda görülür. Karşısında Stalin önderliğindeki “merkez” olarak anılan hizip ile Bukharin önderliğinde, köylülüğe öncelik veren “sağ” hizip ittifaka girmişken Trotskiy her ikisiyle birlikte mücadeleye girişir. Oysa her iki hizbin de yanlış bir yolu savunuyor olması, her ikisi ile aynı anda mücadele edilmesi için bir neden değildir. Bunu Lenin'in RSDİP'in II. Kongresi'nde (1903) benimsediği taktikle karşılaştırabiliriz. Bu kongrede partide merkezileşmeyi vurgulayan İskra grubunun karşısında iki rakip grup vardı: Yahudi işçilere özerk örgütlenme talebiyle Bund ve siyasi çalışmadan uzak durmayı savunan “Ekonomizm”. İkisi de merkezileşme karşıtı olan bu akımların birlikte toplam delege sayısı, kendi başına en büyük grup olan İskra'nın delege sayısından yüksekti. Lenin Bund ile merkezi bir çözümde anlaşma olamayacağını, Bund'un muhtemelen partiden çekileceğini öngörebiliyordu. Gündemi belirlerken organizasyonel işleri, özellikle de tüzüğü öne almaktan kaçınarak başa Bund ile tartışmayı yerleştirdi. Böylece, zaten çekip gidecek olması muhtemel olan birtakım delegelerin partinin merkezi-

leşmesini engelleyecek bir tartışmanın içinde bulunmasının önüne geçmiş, rakip grupları birbirinden ayırarak teker teker yenilgiye uğratmış oluyordu.<sup>42</sup>

Bu tür taktik hataların ötesinde Trotskiy'in ve sol muhalefetin rasyonel ve mantıklı görünen bir dizi politikayı sınıflarla ilişkileri göze almaksızın savunmuş olmaları, belirli noktalarda karşılarında güçlü ittifaklar oluşmasıyla sonuçlanmıştır. Trotskiy'in 1920-21'de savunduğu çalışmanın militarizasyonu ve sendikalar politikası işçi sınıfının örgütlü kesiminin önderliğini ciddi şekilde yabancılaştıracaktır. (Bu konuya daha sonra döneceğiz.) Sendikalar Birliği'nin başkanı, Bukharin'in yakın çalışma arkadaşı Tomskiy'in Trotskiy'e uzaklığının bunun bedeli olduğu biliniyor.<sup>43</sup> 1923 Muhalefeti'nin ve daha sonra Sol Muhalefet'in parlak iktisatçısı Evgeniy Preobrajenskiy ise “sosyalist ilkel birikim” kavramıyla ve yer yer köylülüğün “sömürülmesi”nden söz etmekle, sadece Stalin-Bukharin ittifakına, muhalefete yönelik olarak “köylülüğü küçümseme” ve “işçi-köylü ittifakını bozma” suçlaması açısından malzeme sağlamıyordu. Köylülüğün temsilcilerini de ciddi şekilde yabancılaştırıyordu. Trotskiy Preobrajenskiy'in bu kavramsal çerçevesini hiçbir zaman benimsememiştir. Muhtemelen kafasında bu siyasi kaygı vardı. Ama bu parlak iktisatçının görüşlerinin Sol Muhalefet için bir yük oluşturacağı açıkken, bunlara (**içerik olarak değil, tarz olarak**) karşı çıkmaması veya Preobrajenskiy'i bu terminolojiden vazgeçirmeye çalışmış olmaması bile hatadır.

Sınıflara ilişkin bu meselenin aslında Lenin'in vasiyetinde Trotskiy hakkında yaptığı eleştirilerden biriyle doğrudan ilişkisi vardır. Lenin Trotskiy'in “işlerin arı anlamda idari yönüne fazlasıyla yoğunlaştığı”nı söyler. İtiraf etmeliyiz: Bu satırların yazarı, Lenin'in vasiyetini ta 20'li yaşlarında ilk kez okuduğunda bu eleştiriyi hiç anlayamamış, hatta Lenin'in daha önemli şeyler dururken bu ikincil mesele üzerinde durmasını yadırgamış, biraz da düş kırıklığına uğramıştır. Ama daha sonra bu tespitte yatan derinliği görme olanağını bulduk. Lenin, Trotskiy'in mekanik anlamda planları çok iyi tasarladığını ve gayet rasyonel ve disiplinli biçimde uyguladığını, ama bunun ilişkilerde, özellikle parti içi ve sınıflarla ilişkilerde yaratacağı sonuçları hesaba katmadığını söylüyor aslında. Yani Trotskiy'in sendikalarla ilgili değerlendirmelerini paylaşıyorsa **dahi** Lenin onun militarizasyon politikasını

<sup>42</sup> Broué, a.g.y., s. 73. Kongrede doğan Bolşevik-Menşevik ayrışması öngörülmuş bir şey değildi. Dolayısıyla, önceden belirlenmiş taktik başarıyla uygulandığı halde kongre bir başarısızlık olarak yaşanacak, Lenin kongreden sonra bir depresyon nöbeti geçirecekti. Bilinen kaynaklara göre ilk ve son defa!

<sup>43</sup> Deutscher, *The Prophet Unarmed*, a.g.y., s. 82.



savunmazdı. Başka biçimde söyleyelim: Trotskiy, 1921'e kadar geçerli olan "Savaş Komünizmi" politikası sürdürdükçe sendikalara üretimi düzenlemeye destek olmaktan başka bir görev vermenin mantıksal bir çelişki olduğunu saptamıştır. Bu yüzden sendikaları yabancılaştırmayı rahatlıkla göze alır. Çünkü işlerin "arı anlamda idari" yanları konusunda bir saplantısı vardır. Lenin bunu yapmazdı.

Bu bölümde yaptığımız tartışmayla şu sonuca ulaşmıyoruz: şayet Trotskiy bu hataları yapmasaydı, bürokrasiye karşı savaşı kazanırdı. Hayır, nesnel faktörler çok büyük ağırlık taşıyor. Devrimci Marksizm için zafer aslanın ağzındaydı ve muhtemelen hiçbir koşul altında kazanılamayacaktı. Ama meselenin "kitleler gerilemişti, dolayısıyla mücadele kazanılmazdı" diye kapatılması da doğru değildir. Kitleler gerçekten huzur arayışı içine girmiş olabilir. Ama Ekim devrimi öylesine büyük bir devrimdir ki, gecikmeli olarak bile yeniden ve yeniden zinde birtakım güçleri tarihin sahnesine fırlatmaktadır. Hareket 1920'li yılların sonunda yenildikten sonra tekrar tekrar canlanmıştır. 1932'de "Muhalefetler Bloku" çalışması ve Ryutin Platformu böyle bir parlamaya işaret eder.<sup>44</sup> Bu girişim başarısızlığa uğradıktan sonra 1933'te Hitler'in başa gelmesiyle Almanya Komünist Partisi'nin stratejisinin iflası ile birlikte sadece Sovyetler Birliği'nde değil, Avrupa'da da Stalin'in gidici olduğu konuşulmaya başlanır.<sup>45</sup> Moskova Duruşmaları başladıktan sonra bile Trotskist Muhalefet'in safları kabarır. Vorkuta (Kolima) çalışma kampında binlerce, on binlerce Trotskist, bir dizi tanığın aktardığına göre disiplinli biçimde ve kahramanca mücadele eder, kurşuna dizilir, katledilir.<sup>46</sup> Demek ki, mücadelenin ateşi kolay sönmemiştir. Yanlış taktikler yerine doğru bir hat belki de fark yaratacaktı.

Bütün bu hataları saydıktan sonra Trotskiy'in hakkını da vermeliyiz. Yukarıda Trotskiy'in kendi hata ve eksiklerini nesnel faktörlerin belirleyiciliği ardına saklama eğilimi gösterdiğini belirtmiştik. Ama tersi de geçerlidir. Trotskiy bunları tek tek tartışmasa bile çok büyük hatalar yapmış olduğunun da farkındadır. Otobiyografisinde şöyle diyor:

Burada eklemeliyim ki yaptığım hatalar ne kadar önemli olursa olsun (**bunların**

<sup>44</sup> Broué, a.g.y., s. 700 vd.

<sup>45</sup> A.g.y., s. 734-35 ve 742.

<sup>46</sup> A.g.y., s. 880-82. Broué'nin çok değerli Trotskiy biyografisi maalesef henüz Türkçe'ye çevrilmedi. Epeyce de zorlu bir iş olacak çevrilmesi, çünkü kitabın Fransızcası yaklaşık bin sayfa. Bu yüzden Broué'nin Vorkuta'daki Trotskistleri anlattığı pasajları Türkçe'de uzun uzun alıntılamaştık: "Vorkuta'da Grev Var!", *Smif Bilinci*, sayı 4-5, Ekim 1989, s. 99-118. Sözü ettiğimiz pasaj için bkz. s. 115-116.

**bazıları aşırı derecede büyük önem taşıyordu)** temel ya da stratejik meselelerle değil, örgüt ve politika gibi türev meselelerle ilgiliydi.<sup>47</sup>

Örgüt ile ilgili meselelerin en önemlisine şimdi geliyoruz.

### 3. Genç Trotskiy mi, Bolşevik Trotskiy mi?

Yukarıda Ekim devrimi sonrasında devrimci Marksizm ile bürokrasinin kadroları arasındaki mücadeleyi belirleyen öznel faktörler arasında en önemlisinin Trotskiy'in Bolşevizme ancak 1917'de gelmiş olması olduğunu belirtmiştik. Şimdi bu meseleyi ele almanın zamanı geldi.

Trotskiy'in Marksizmi birçok bakımdan bütün çağdaşlarının ötesinde bir yaratıcılık, geniş bir ufuk ve derinlik gösterir. Ama bir alanda, örgüt alanında son derecede ağır bir zaaf ile sakatlanmıştır. Trotskiy Lenin'le 1903'te kopuşundan ta 1917'ye kadar bu yüzden Rus Marksizmi içinde (ve bunun türevi olarak uluslararası alanda) çok hatalı işler yapmıştır.

### Tek tabanca

İşin olgusal yanı Stalinizm tarafından kasıtlı olarak çarpıtıldığı için baştan söyleyelim: Trotskiy Menşevik değildir. Ayrılığın ilk yılı dışında, hem Bolşeviklerden, hem Menşeviklerden ayrı durmuş, hep partinin birliği için mücadele etmiştir. Bilindiği gibi, Rus Marksizmi ilk kez 1898 yılında partileşmişti. Ancak kurulan partinin, yani Rus Sosyal Demokrat İşçi Partisi'nin (RSDİP) yerel devrimci işçi grupları üzerinde bir otoritesi yoktu. Bu yüzden ki, Lenin yurtdışına çıkışından sonra *İskra* ("Kıvılcım") gazetesinin yayınlanmasına önayak olmuştu. Bu yayın, partinin yeni bir program ve tüzük temelinde merkezileşmesini hedefliyordu. Lenin bu yönelişi gerekçelendirmek üzere 1902'de ünlü *Ne Yapmalı?* kitabını yayınladı. 1902 sonbaharında yurtdışına kaçan Trotskiy de kısa süre içinde sivrilerek *İskra*'nın önemli bir unsuru haline gelecekti. 1903'te toplanan II. Kongre'nin amacı *İskra*'nın görüşleri doğrultusunda merkezileşmeyi tamamlamaktı. Bildiğimiz gibi, kongrede *İskra* grubu rakip gruplara üstünlük sağlarken kendi içinde bölünecekti. Tartışmanın birçok boyutu vardı. Ama esas önemli ve kalıcı boyut üye tanımında odaklanıyordu. Lenin ancak parti organlarının sıkı bir denetimi altında çalışacak olan militanların partiye üye olabileceğini

<sup>47</sup> *My Life*, a.g.y., s. 185, vurgu bizim. Burada şeytanın avukatlığını yaparak Trotskiy'in (otobiyografisini kaleme aldığı) 1930 yılında hâlâ örgüt meselelerini "türev" olarak gördüğüne işaret edelim. Bizce Lenin'in kaleminden hayatı boyunca böyle bir cümle çıkmazdı, bildiğimiz kadarıyla da çıkmadı.

savunurken, karşı taraf daha gevşek bir üyelik ilişkisiyle yetinmek istiyordu. Lenin ve arkadaşları çok az bir farkla çoğunluk oldukları için Bolşevik adını aldılar, diğerleri ise azınlık anlamına gelen Menşevik adını.

İşte Trotskiy'in Lenin'den kopmasına yol açan bu bölünme idi. Trotskiy kongreye resmi olarak Sibiryaya delegasyonunun bir üyesi olarak katılmıştı. Kongre sonrasında yayınladığı *Sibiryaya Delegasyonunun Raporu*'nda ve 1904 yılında kaleme aldığı *Siyasi Görevlerimiz* broşüründe Lenin'e ağır biçimde saldıracaktı. Lenin'in kongrede partiyi "dağıtan" bir rol oynadığını ileri sürüyordu.<sup>48</sup> Üyelige ilişkin ileri sürdüğü kriterin "oportünizm ve aydın bireyciliği" karşısında "tüzüksel bir tedavi" bulma yolunda "bir bürokratik hayal" olduğunu ileri sürüyordu.<sup>49</sup> Ulaşılan sonucu "merkeziyetçilik değil ego-merkeziyetçilik" olarak niteliyordu.<sup>50</sup> Lenin'i Fransız devriminin Jakobenlerinin lideri Robespierre gibi diktatoryal eğilimler beslemekle suçluyordu.<sup>51</sup> Bütün bunların sonunda da bir öngörü ile bitiriyordu: Leninist "merkeziyetçilik" hızla ve kaçınılmaz olarak çökecekti.<sup>52</sup> Bu, öngörülerini çoğu zaman akılları durduracak kadar isabetli olan Trotskiy'in hayatında yaptığı en isabetsiz öngörülerden biri olmalıdır!

Bu görüşler, trajik bir hatanın ürünüdür. Her şeyden önce Trotskiy parti içi rejim konusunda bütünüyle yanlıydı. Tüzük üzerine yapılan tartışmayı da, burada gereksiz ayrıntı olacağı için girmedığımız diğer tartışmaları da çok şematik biçimde algılamıştı. Lenin'in partiyi gerçek bir parti haline getirmek, bir aydınlar kulübü, bir lafazanlar yuvası olmaktan kurtarmak için mücadele etmekte olduğunu kavrayamamıştı. Hele hele meselenin Lenin'in egosuyla ilgili olduğunu, şahsi bir diktatörlük merakından türediğini düşünmesi, gençlik yaşında bile olsa Trotskiy'e yakışmayan bir yüzeysellik taşıyordu.

Ne var ki, parti rejimine ilişkin bu yanlışın ardında aslında daha ciddi bir metot hatası yatıyordu. Trotskiy'in parti ile sınıf arasındaki ilişki konusundaki kavrayışı yanlıştı. Parti içi rejime karşı çıkarken Trotskiy de aynen Rosa Luxemburg gibi oportünizme karşı mücadelenin tüzük maddeleriyle yapılamayacağını ileri sürüyordu.<sup>53</sup> Trotskiy oportünizmin veya reformizmin işçi

<sup>48</sup> Leon Trotsky, *Report of the Siberian Delegation (1903)*, Londra: New Park Publications, tarih yok, s. 18. İngilizce'de kullanılan kelime "disorganiser"dır.

<sup>49</sup> A.g.y., s. 21.

<sup>50</sup> A.g.y., s. 35.

<sup>51</sup> A.g.y., s. 37-38.

<sup>52</sup> A.g.y., s. 38.

<sup>53</sup> Bu tartışmayı ayrıntılı olarak şu çalışmamızda ele alıyoruz: Sungur Savran, *Lenin'i Yakmalı mı?*, İstanbul: Kardelen Yayınları, 1998, özellikle Trotskiy ve Luxemburg'un hatalı konumu için s. 40-46.

hareketinin karşısında bir tehlike olarak durduğunu yadsımıyordu. Ama bu sorunun çözümünü kendiliğinden süreçlere havale ediyordu. İşçi sınıfının devrimci içgüdüğü, sonunda reformizmi mutlaka alt edecekti. Lenin'in buna cevabı, uzun uzun alıntılamaya degecek kadar önemli bir argüman içeriyor:

...Trotskiy yoldaşın şu iddiası da dâhildir: "Opörtünizm, Tüzüğün şu ya da bu paragrafindan daha karmaşık nedenler tarafından üretilir (ya da daha derin nedenlerle belirlenir): burjuva demokrasisi ile proletaryanın görelî gelişkinlik düzeyi tarafından." Sorun Tüzükteki bazı maddelerin opörtünizm üretebileceği değildir. Sorun bu maddelerin yardımıyla opörtünizme karşı az ya da çok keskin bir silahın oluşturulabileceğidir. Opörtünizmin nedenleri ne kadar daha derindeyse, bu silah da o kadar keskin olmalıdır. Dolayısıyla, opörtünizme kapıyı açan bir formülasyon, opörtünizmin "köklü nedenleri" var gerekçesiyle **haklı göstermek**, birinci dereceden kuyrukçuluktur.<sup>54</sup>

Tarih onlarca yıl boyunca milyonlarca insanın inşasına emek verdiği partilerin reformist önderlikler tarafından burjuvazinin hizmetine sunulduğunu tekrar tekrar göstererek Lenin'i doğrulayacak, Trotskiy ve Rosa'yı yanlışlayacaktır. Bunun çözümü işçi sınıfına siyasi olarak devrimci bir doğrultuda **önderlik edecek** bir devrimci partiyi inşa etmektir. Bu ise devrimci bir programa ve partinin bu programa sıkı sıkıya bağlı kalması için disiplinli bir iç rejim kuran bir tüzüğe ihtiyaç gösterir. Elbette bu da reformizme ve opörtünizme karşı bir garanti sağlamaz. Ama savaşmadan teslim olmak yerine partiyi reformist illete karşı silahlandırmak, dövüşerek kazanmak veya yenilmek daha doğrudur. Trotskiy'in parti-sınıf ilişkisini yanlış kavrayışının en açık ifadesi, 1908'de Viyana'da yayınlamaya başladığı *Pravda* gazetesinin 1. sayısındaki başyazıda, bu yayının "işçi sınıfına önderlik etmeye değil ona hizmet etmeye" soyunduğunun belirtilmesidir.<sup>55</sup> Genç Trotskiy'in sorununu olgun Trotskiy, Bolşevik Trotskiy otobiyografisinde kesin bir dakiklikle saptamıştır: "devrimci kadercilik"<sup>56</sup>

İşte bundan dolayı Trotskiy 1903 ile 1917 arasındaki 14 yıl boyunca, bir proletarya partisinin inşasına emek vereceğine RSDİP'in birliğini sağlamak için çalışmış durmuştur. Yukarıda da belirtildiği gibi Menşevik olduğu doğru değildir. II. Kongre'de partiyi "dağıtan"ın Lenin olduğuna inandığı için kongre sonrasında Menşeviklerle hareket etmiş, ama daha 1904 yılında onların siyasi görüşleri ile kendisinininkilerin uymadığını gördüğü için Men-

<sup>54</sup> V. I. Lenin, "Bir Adım İleri, İki Adım Geri", Moskova: *Collected Works*, cilt 7, s. 271.

<sup>55</sup> Bu gazete Bolşeviklerin 1912'de yayınlamaya başladıkları *Pravda*'dan ayrılması için literatürde "Viyana Pravdası" olarak anılır.

<sup>56</sup> *My Life*, a.g.y., s. 224.

şeviklerden de resmen kopmuştur. Siyasi bakımdan Trotskiy sürekli devrim programı dolayısıyla partide her iki ana hizipten de ayrı duran bir konuma sahipti. Ancak sürekli devrim programının temeli burjuvazinin devrimciliğini yitirmesine dayandığı için Trotskiy Rus liberalizmine bütünüyle düşmandı. Oysa Menşevikler hâlâ 19. yüzyılda yaşıyorlardı: Rusya'da demokratik devrime burjuva liberalizminin önderlik edeceğine inanıyorlardı. Bu açılardan Trotskiy Lenin ve Bolşeviklerle çok daha büyük bir ortaklık taşıyordu, çünkü Lenin her ne kadar kısa vadede ve Avrupa'da sosyalist devrim zafere ulaşmadan önce Rus devriminin demokratik aşamanın ötesine geçemeyeceğinde ısrar ediyor olsa da, bu demokratik aşamayı da burjuvazinin önderliğinde değil bir işçi-köylü ittifakı önderliğinde görüyordu. Burada neredeyse aşılabilir bir siyasi program farkı vardı: Menşevizm Rus işçilerini burjuvazinin peşine takarken Bolşevizm ve Trotskiy kendi farklı anlayışları temelinde Rusya'nın yakın dönem devrimci görevini de burjuvaziye karşı mücadele temelinde tanımlıyorlardı.

## **Hırçın ve gözü kapalı bir mücadele**

Bu göz önüne alındığında Trotskiy'in bu farka rağmen birlikçilik yapması iyice anlaşılabilir hale gelir. Elbette onun da haklı olarak belirttiği gibi, devrimci yükselişler ya da kriz anları, Menşeviklerin içinden önemli unsurları da devrimci konumlara çekebiliyordu. 1905 devrimi bu etkiyi yaratacak, ertesinde Bolşeviklerin ve Menşeviklerin Stockholm Kongresi'nde birleşmesine yolu açacaktı. Ama çok kısa süre içinde gericilik dönemi (1907-1912) başlayınca Menşevizm içinden partiyi tasfiye eğilimleri fişkiriyordu. I. Dünya Savaşı'nda Menşeviklerin içinden enternasyonalistler çıkacaktı. Ama Menşevik hizbin büyük çoğunluğu sosyal yurtsever bir tutumu benimsiyordu. Örnekleri çoğaltmaya gerek yok. Lenin de Menşeviklerden ve başka akımlardan proletaryanın devrimci partisine kazanılabilecek unsurları kazanmak için mücadele ediyordu. Ama Trotskiy'in tutumu farklıdır. O proletaryanın merkezi bir disipline bağlı devrimci partisini inşa etmek yerine, görüşleri ne olursa olsun bütün sosyalistleri kapsayacak bir parti istiyordu. Rosa Luxemburg gibi Trotskiy de büyük ve birleşik parti tuzağına düşmüştür. Bazı anlarda işçi sınıfının içinde örgütlenmiş büyük partilerden ayrılmak, sınıfın kendisinden ayrılmak anlamına gelebilir. Ama Rusya'da bu söz konusu bile değildi. Savaşın patlak vermesinden önce Bolşevikler işçi sınıfı içinde çok daha başarılı bir örgütlen-

meyi gerçekleştirmişlerdi.<sup>57</sup> Büyük partiden ayrılıp ayrılmamak taktik bir sorundur. Genç Trotskiy bunu ilkesel bir mesele düzeyine yükseltmişti.

Uzlaşamayacak iki akımı uzlaştırma çabası, Trotskiy’i çok tuhaf çelişkilerle sürüklüyordu. Herkesin birliğini sağlamak isteyen bu genç adam birliği sağlayamadığı için kendisi yapayalnız kalıyordu! 1912’ye gelindiğinde ise “hizipçiliğe” karşı mücadele içinde parti birliğini sağlama çabası düpedüz Trotskiy’in kendisinin Bolşevizme karşı ilkesiz bir hizipçiliğe saplanmasıyla sonuçlanıyordu! Bu 1912 meselesi üzerinde biraz daha ayrıntılı durmak gerekir. Bu mesele ünlü “Ağustos Bloku” meselesidir.

1910 yılında Enternasyonal’in de basıncı altında Bolşeviklerle Menşevikler son bir kez birbirlerine yaklaşmışlardır. Paris’te bir toplantı yapılır. İki hizbin mali kaynaklarının ortaklaştırılmasına ve Enternasyonal’den bir heyete teslim edilmesine, hizip yayınlarının durdurulmasına, her iki tarafın da kendi uzlaşmaz uç unsurlarından kopmasına karar verilir. Hep hizipçilikle suçlanan Bolşevikler kendi üzerlerine düşen her şeyi yaparlar, mali kaynakları teslim ederler, her türlü legal çalışmaya karşı olan Otvovistleri ihraç ederler, yayınlarını durdururlar. Ama Menşevikler partinin bütünüyle legale çıkmasını savunan, Çarlık Rusya’sının baskıcı koşullarında partinin tasfiyesiyle sonuçlanabilecek bu fikirleri dolayısıyla da bütün hareket içinde “likidasyonist” olarak bilinen akımdan kopmayı kendilerine yediremezler! Durum açıktır: Menşevikler, Paris anlaşmasını da çiğneyerek, kendi içlerindeki son derecede sağcı bir akımdan kopmaktansa Bolşeviklerden ayrı durmayı tercih etmektedirler. Lenin ve Bolşevikler bunun üzerine 1912 başında Prag’da yaptıkları kongrede kendilerini ayrı bir parti olarak ilan ederler. Trotskiy bu aşamada anlaşılmaz bir yönelişe girer. Likidatörlerin de içinde olduğu bir “beş benzemez” koalisyonu temelinde Lenin’le mücadele halinde olan bütün ekipleri “Ağustos Bloku” adını taşıyan bir yamalı bohça zeminde buluşturur. Bu blokun güçlü adamı Trotskiy’dir. Yani Lenin ile Trotskiy birbirlerine karşı iki hizip olmuştur! Birlikçi Trotskiy yakın geçmişte birlik yolunda üzerine düşen bütün sorumlulukları yerine getiren bir öndere karşı hizipçilik yapmaktadır! Üstelik likidatörlerle birlikte!

Lenin 1914 yılında 1912 Ağustos Bloku’nu şöyle tasvir etmiştir:

---

<sup>57</sup> Bunu Lenin, 1914’te Sosyalist Enternasyonal’e verdiği bir raporda ince ayrıntılarla kanıtıyor: “Report of the C.C. to the Brussels Conference and Instructions to the C.C. Delegation”, Moskova: *Collected Works*, cilt 20, s. 495-527. Bu raporun Türkçesi kısaltılmış olarak yayınlanmıştır: V. İ. Lenin, “1914: Brüksel’e Rapor”, *Seçme Yazılar: Devrim, Demokrasi, Sosyalizm*, İkinci Basım, çev. Sungur Savran, İstanbul: Yordam Kitap, 2015, s. 164-174.

Mart 1912'de aşağıdakiler (...) bize hakaret etmek üzere birleştiler: Likidatörler, Bund, Letonlar, Polonyalılar, Trotskistler, Vperyod'cular. Ne çok grup ve eğilim, diye düşünebilir insan! Aralarında birlik sağlayarak Rusya'nın işçilerine iyi bir örnek oluşturmaları ne kadar kolay olurdu!

Ama likidatörlerin 'Ağustos' Konferansı'nı toplamak üzere adımlar atıldığında, hasımlarımızın uygun adım yürümeyi **beceremediği** ortaya çıktı. Hem Polonyalılar hem de Plehanov likidatörlerin 'Ağustos' Konferansı'na katılmayı reddetti. Neden? Çünkü parti üyeliği teriminin anlamı üzerinde bile anlaşmayı **beceremediler!**<sup>58</sup>

Ne kadar ironik! Lenin'den parti üyeliği tanımı dolayısıyla "ego-merkeziyetçi" diyerek ayrılan Trotsky, 1912'de kendini bu konuda anlayamayan hiziplerin şefi olarak buluyor! Tevekkeli değil, Trotsky *Kievskaya Mysl* gazetesinin tam o sırada kendisine Balkan savaşında muhabirlik konusunda yaptığı teklifin hemen üstüne atlamış ve Ağustos Bloku'nun likidatörlerini kendi kaderleriyle baş başa bırakmıştır!<sup>59</sup>

Bu deneyimi yaşadktan sonra bile Trotsky doğru yola girememiştir. Savaş elbette iki uzlaşmaz enternasyonalisti, Lenin'i ve Trotsky'yi aynı safalarda bulmuştur. Ekim devriminin gelecekteki iki önderi Zimmerwald'de beraberdirler. Ama Trotsky aynen 1912'de yaptığı hataya benzer biçimde yine uzlaşmacılık peşindedir. Enternasyonalist Menşevikler sosyal yurtsever Menşeviklerden kopmayı reddettikleri halde Trotsky de enternasyonalist Menşeviklerden kopmayı reddeder. 1912 kendini tekrarlamaktadır. Yeni bir Ağustos Bloku'nu belki de savaş ortamı ve Trotsky'ın Avrupa burjuvazisi tarafından zorla Amerika'ya sürülmesi engellemiştir!

Bütün bu büyük hatalara Trotsky'ın Menşeviklerden ziyade Lenin'le uğraşmasını ve onunla çok sert polemiklere girmesini eklemek gerekir. Şerefli bir tanığa, üstelik Lenin yanlısı olmadığını bildiğimiz Rosa Luxemburg'a başvuralım:

Trotsky beyefendi (...) en kaba üslupla zincirlerinden boşanmış (...) Bolşeviklere ve Polonyalılara "Partide bölücülük tohumları atanlar" diye düpedüz hakaret ederken Martov'un Lenin'e karşı yazdığı, alçaklık düzeyi bakımından bugüne kadar görülmuş her şeyin ötesine geçen ve gözle görülür biçimde bölünmeye eğilim gösteren broşürü tek bir kelimeyle olsun mahkûm etmiyor.<sup>60</sup>

<sup>58</sup> A.g.y., s. 173-74.

<sup>59</sup> Trotsky'ın hatası o kadar çıplaktır ki Rus sosyalistlerinin bölünmesi konusunda genellikle Lenin'i suçlamayı âdet edinmiş olan Rosa Luxemburg bile bu vakada suçu sadece onun üzerine atmaz; Trotsky'yi "güya hoşgörü savunusu yaparken hareketin dağılmasına katkıda bulunan oportünist unsurları [yani likidatörleri] desteklemek"le suçlar! Aktaran Broué, a.g.y., s. 140.

<sup>60</sup> A.g.y., s. 139.

### Psikolojinin rolü

Neden? Bizim kanaatimiz bu olgunun sadece politik temelde açıklanamayacağı, iki deha arasındaki ilişkide psikolojinin önemli bir rol oynadığıdır. Genç Trotskiy kişilik olarak bağımsızlığına, kendi kafasıyla düşünmeye, kendi sonuçlarına kendi başına ulaşmaya tutkuyla bağlı, başka birinin rehberliğinde kolay kolay yürüyemeyecek bir özelliğe sahiptir. Bunu, kendi hakkında keskin bir gözlemci olan Trotskiy'in söylediklerinde tekrar tekrar görüyoruz. Örneğin süslü yazı üslubuna karşı yapılan eleştirilere direnç göstermesini Trotskiy otobiyografisinde şöyle açıklıyor:

Yalnızca zaman, üslubumu yalınlaştırabilirdi. Biçim konusundaki mücadele ne rastlantısal ne de dışsal olmayıp benim entelektüel gelişimimin bir yansıması olduğuna göre, bir yazar olarak hâlâ biçimlenmekte olan bireyselliğimi, artık olgunluk aşamasında olan ama farklı biçimde oluşmuş insanların müdahalesine karşı içgüdüsel şekilde koruyordum.<sup>61</sup>

Parti meselesinde de benzer bir süreçten söz eder Trotskiy:

Lenin'den kopuşum "ahlaki" ya da hatta kişisel olarak nitelenebilecek temellerde oldu. (...) Ama aslında ayrılık siyasi bir karakter taşıyordu ve ifadesini örgütsel metotlar alanında buluyordu. Ben kendimi merkeziyetçi biri olarak görüyordum. Ama hiç kuşku yok ki, devrimci partinin milyonlarca insanı eski düzene karşı bir savaşta yönetmek için ne kadar yoğun ve su sızdırmaz bir merkeziyetçiliğe ihtiyacı olduğunu tam olarak kavrayamıyordum. (...) **Bağımsız olarak** henüz Lenin'in merkeziyetçiliğini berrak bir devrimci kavrayışın mantıksal sonucu olarak görmüyordum. Ve de bir sorunu **bağımsız olarak** görme ve ondan bütün gerekli sonuçları çıkarma arzusu, daima benim için en zaruri entelektüel ihtiyaç olmuştur.<sup>62</sup>

Nihayet doğrudan doğruya Lenin'in kendisi hakkında:

Başlangıçta, Paris'i "yadsıdım", hatta görmezlikten geldim. Doğru değerlendirilirse, bir barbarın kendi kendini koruma çabasıydı bu. (...) Louvre'a, Luxembourg'a, sergilere direniyordum. (...) Aslında sanata direniyordum, hayatımın erken aşamasında ve daha sonra da Marksizme direndiğim gibi; birkaç yıl boyunca Lenin'e direndiğim gibi.<sup>63</sup>

Burada kendi kendini psikanalize tâbi tutmanın muhteşem bir örneği ile karşı karşıyayız. Trotskiy aslında Lenin ile ilişkisini anlatmak istiyor okura.

<sup>61</sup> *My Life*, a.g.y., s. 156.

<sup>62</sup> A.g.y., s. 162. Vurgular bizim.

<sup>63</sup> A.g.y., s. 166.



Ama gayet incelikli biçimde sanattan başlıyor. Daha önce çok genç yaşında Marksizme nasıl direndiğini anlatmıştır, ona değiniyor. Sonra sadede geliyor. Gururu, Lenin'e kolay teslim olmasına engel olmuştur!

Sonra 1917'de Lenin'le ikinci kez yollarının birleşmesine dönerek artık açık açık anlatıyor:

Ben Lenin'e ikinci kez geldiğimde başkalarından daha geç geldim, ama devrimin, karşı devrimin ve emperyalist savaşın deneyimini tattıktan sonra kendi yolundan geldim. Bunun sonucu olarak, ustanın hayatı boyunca onun sözlerini ve jestlerini (hep doğru anda olmasa da) tekrarlayan, ama ölümünden sonra umarsız müritlerden ve yabancı güçlerin elinde bilinçsiz araçlardan başka bir şey olmadıklarını kanıtlayan "öğrencilerinden" çok daha kesin, çok daha ciddi biçimde geldim.<sup>64</sup>

Gerçekten böyle midir? Görelim.

#### 4. Lenin ve Trotsky: bir politik ilişkinin anatomisi

Lenin ile Trotsky'ın, 1903 Kongresi onları ayırmadan önce bir yıl boyunca gayet iyi anlaştıkları biliniyor. Kendisinden 9 yaş küçük olan bu yetenekli genci (daha 23 yaşındadır) devrime katkıda bulunabilecek bütün militanlara yaptığı gibi destekleyen ve kazanmaya çalışan Lenin onu kısa süre içinde altı kişilik *İskra* Yayın Kurulu'na yedinci aday olarak önermiştir. Yayın Kurulu'na yolladığı mektupta, Trotsky'ı "tartışmasız biçimde ender görülür derecede yetenekli, inancı ve enerjisi olan" biri olarak betimler.<sup>65</sup> Yaşlı Plehanov bunu kendisine karşı bir manevra gibi gördüğü ve Trotsky'den hazzetmediği için reddeder. Trotsky'ın adı "Lenin'in sopası"na çıkar.

1903 Kongresi ertesinde Trotsky'ın Lenin'e ne kadar sert saldırdığını yukarıda gördük. Buna rağmen 1905'te Trotsky Petrograd Sovyeti'nin başkanlığına seçilip son derece başarılı bir işçi sınıfı önderi rolünü oynamaya başlayınca Lenin yine Trotsky'den övgüsünü esirgemez. Tanığımız Sovyet rejiminin ilk yıllarının Eğitim Bakanı, eski Bolşevik Lunaçarskiy:

Birinin Lenin yanımızdayken şöyle bir şey söylediğini hatırlıyorum: "Khrustalyof'un yıldızı sönüyor. Bugün Sovyet'in güçlü adamı Trotsky." Lenin'in yüzü bir an kararır gibi oldu; ardından şöyle dedi: "Eee, Trotsky bunu yorulmaz, vurucu çalışmasıyla hak etmiş olan biri."<sup>66</sup>

<sup>64</sup> *My Life*, a.g.y., s. 164.

<sup>65</sup> Mektubun tamamı için bkz. a.g.y., s. 152-54.

<sup>66</sup> A.g.y., s. 182.

Güçlü hakkaniyet duygusuyla tipik Lenin! Elbette 1903-1917 arası polemikte yalnızca Trotskiy Lenin'e sert suçlamalarla saldırmamıştır. Lenin de zaman zaman Trotskiy'e ağır sıfatlarla yüklenmiştir. Ama bir yandan bunlar Trotskiy'in kasıtlı yaralayıcı üslubundan çok daha hafiftir. Bir yandan da Lenin'in kendisi için yaptığı gibi, bütün bu dönem boyunca Trotskiy'in Lenin için kayda geçmiş iyi bir sözü hâlâ keşfedilmeyi beklemektedir!

Bu dönem boyunca Lenin ile Trotskiy arasındaki politik farklılıklar az değildir. Başlık olarak sayacak olursak, köylülüğün devrimdeki ağırlığı, ulusal sorunun önemi, I. Dünya Savaşı'nda izlenmesi gereken politika (yani Lenin'in devrimci bozgunculuğu), bir aşamada (1915) Avrupa Birleşik Devletleri şiarı gibi konular iki devrimciyi birbirinden ayırır.<sup>67</sup> Ama esas belirleyici konuları iki başlıkta ele almak mümkündür: sürekli devrim ve parti. Bu alanlardaki ayrılıkların ne olduğunu ise yukarıda incelemiş bulunuyoruz.

### Ekim devrimi karşısında Lenin ve Trotskiy

1917, bu ayrılıkları ortadan kaldıracaktır. Trotskiy meselenin sürekli devrim açısından nasıl görüldüğünü otobiyografisinde şöyle anlatıyor:

1917 Mart'ının başında [eski Rus takvimine göre Şubat] Rus devrimindeki sınıf güçleri ve devrimin olası gelişmeleri konusunda New York'tan bir dizi makale yazdım. Tam aynı sırada Lenin de Cenevre'den Petrograd'a "Uzaktan Mektuplar"ını yolluyordu. Her ikimiz de dünyanın iki ayrı ucunda yazdığımız halde, aramızda koskoca bir okyanus uzandığı halde aynı analizi yapıyor, aynı öngöründe bulunuyorduk. Köylülüğe, burjuvaziye, Geçici hükümete, savaşa, dünya devrimine ilişkin tutumumuz gibi temel bütün meselelerde görüşlerimiz tıptı tıpına aynıydı. İşte burada "Trotskizm" ile Leninizm arasındaki ilişkiler tarihin mihenk taşında sınanıyordu. Kimyasal bakımdan arı bir deneyin koşulları altında. O anda ben Lenin'in konumu hakkında hiçbir şey bilmiyordum; kendi öncüllerimden ve kendi devrimci deneyimimden hareket ederek görüşler geliştiriyor, Lenin'le aynı olasılıklara ulaşıyor, aynı strateji hattını savunuyordum.<sup>68</sup>

Lenin'in "Uzaktan Mektuplar"da, ardından "Nisan Tezleri" olarak anılan çalışmasında devrimin demokratik aşamasında ısrar etmekten vazgeçerek proletaryanın iktidarını savunmak bakımından Trotskiy'in sürekli devrim programına çok yaklaştığına kuşku yoktur. Trotskiy ise Lenin ile aynı sonuç-

<sup>67</sup> Burada amacımız Lenin ile Trotskiy arasındaki farkların bir katalogunu çıkarmak olmadığı için bu konulardaki fikir farklılıklarının ayrıntısına girmiyoruz. Ama bunların çoğunun Lenin'in ölümünden sonra Stalinistler tarafından **çarpıtılarak** kullanıldığının altını çizelim.

<sup>68</sup> A.g.y., s. 329.

lara **bağımsız olarak** ulaşmıştır. Artık direnmek için bir neden kalmamıştır. Bu durum, kısa süre içinde Trotskiy ve grubu Mejrayonska'nın Bolşevik Partisi'ne davet yoluyla katılması ve Trotskiy'in Merkez Komitesine kooptasyon yoluyla dâhil edilmesiyle sonuçlanır. O andan itibaren iki devrimci, Lenin'in ölümüne kadar görülmemiş derecede yakın bir işbirliği içinde çalışacaklardır. Stalinistlerin 1917 öncesinde Lenin-Trotskiy çatışmasına dair söyledikleri hep çarpık bir biçimde sunulmuş olsa bile hiç olmazsa bir tarihsel gerçeğe dayanmaktadır. Ama 1917'den itibaren, özellikle devrimin zafere ulaştığı noktadan sonra, Lenin ile Trotskiy arasında eski gerginliklerin yerini muazzam verimli bir alışveriş ve işbirliği almıştır.

Lenin bunu yine kendine özgü hakkaniyet duygusu içinde çeşitli biçimlerde dile getirmiştir. Devrimden bir hafta sonra yapılan Merkez Komitesi'nde, bir kez Menşevizmden koptuğu andan itibaren “Trotskiyin herkesten daha iyi Bolşevik olduğunu” söyler.<sup>69</sup> Büyük romancı Maksim Gorkiy, Lenin'in Trotskiy'in Kızıl Ordu konusunda yaptığı çalışmayı kendisiyle bir konuşmasında nasıl değerlendirdiğini anlatmıştır:

Masaya eliyle vurarak şöyle dedi: “Kimse bana bir yıl içinde örnek bir ordu kurabilecek, bu sayede askeri uzmanların dahi saygısını kazanacak başka birini gösterebilir mi? İşte bizim böyle bir adamımız var! Her şeyimiz var. Mucizeler olacak.”<sup>70</sup>

Lenin iktidarın alınışının ertesi günü Trotskiy'e Merkez Komitesi'nin önünde başbakanlık önermiştir! Bundan bile daha önemlisi Trotskiy'e duyduğu güvenin işareti olan birkaç olaydır. 1919'da İç Savaş'ın yürütülmesinde en üst organ olan ve Savunma Konseyi adını taşıyan kurulun bir bildirisini kaleme aldıktan sonra Trotskiy'e yollarken şöyle yazar: “Aceleye geldi, iyi olmadı. İyisi mi, sen yaz, altına benim imzamı at.”<sup>71</sup> Lenin gibi, siyasi metinlerde her ifade konusunda kılı kırk yaran birinin böyle bir şey yazması gerçekten çok büyük bir güvenin ifadesidir.

Daha da çarpıcı olan, Trotskiy'in Kızıl Ordu komutanı olarak verdiği disiplin cezalarından şikâyetler yükseldiğinde Lenin'in “Trotskiy Yoldaş'ın verdiği emirlerin doğruluğu, yerindeliği ve gerekliliği konusunda o kadar büyük bir inanç, o kadar sarsılmaz bir inanç taşıyorum ki” diyerek bunları “kayıtsız koşulsuz” onayladığını belirten, “açık çek” mahiyetinde bir belge

<sup>69</sup> A.g.y., s. 333.

<sup>70</sup> A.g.y., s. 360.

<sup>71</sup> A.g.y., s. 425.

vermesidir.<sup>72</sup>

Bütün bunların dışında Lenin ikinci birlikteliklerinin altı yılı boyunca, geçmişte yaşadıkları farklılıkları hiçbir zaman Trotskiy aleyhine kullanmamıştır. Oysa bu altı yıl boyunca aralarında hiç fikir farklılığı doğmamış değildir. İkincil meseleler bir yana, en azından iki konuda ciddi farklılıklar yaşanmıştır. Bunlardan birincisi, devrimin hemen ertesinde ortaya çıkan Almanya ile barış imzalanıp imzalanmayacağı sorunudur. Barış görüşmelerinin yapıldığı yere atfen Brest-Litovsk barışı olarak anılan bu tartışmada, Bukharin önderliğindeki “sol komünistler” “devrimci savaş” şiarını yükseltirken, Lenin, askeri durumu göz önüne alarak devrimi koruyabilme amacıyla barış yapılmasını, Trotskiy ise “ne savaş, ne barış” çizgisini savunuyordu. Bürokrasinin temsilcileri daha sonra Lenin’in tutumunu “tek ülkede sosyalizm”in savunusu yolunda kullanmaya çalışacaklardır. Trotskiy ise tabii ki “devrim ihracı” hayalleriyle suçlanacaktır. “Tek ülkede sosyalizm” yönelişinin mimarlarından Bukharin’in Brest-Litovsk döneminde Trotskiy’den farklı olarak maceracılıkla dahi suçlanabilecek çizgisi bir kenara bırakılsa bile, Brest-Litovsk meselesi ile dünya devrimi/tek ülkede sosyalizm karşıtlığının hiçbir ilişkisi yoktur. Bu olaydan sadece iki yıl sonra bu sefer Polonya konusunda pozisyonlar tam tersine dönmüştür. Kızıl Ordu Polonya ordusunun işgal çabasını püskürttüktan sonra Lenin durumu yanlış değerlendirerek Polonya’ya girilmesini, bunun Polonya işçi sınıfını ayağa kaldıracığını savunmuş, buna karşılık Trotskiy bu taarruzu çok tehlikeli görmüş ve aleyhinde oy kullanmıştır. Sonunda Trotskiy’in öngörüsü doğru çıkmış, Polonya işçileri yüzyıllardır Polonya’yı ezmüş olan Rusya’nın ordularına karşı ulusal savunmaya destek olmuş ve Kızıl Ordu yenilerek geri çekilmek zorunda kalmıştır. Bu sefer de Trotskiy “tek ülkede sosyalizm” savunucusu, Lenin ise “devrim ihracı” taraftarı mı oluyor?

İkinci farklılık daha sert yaşanmıştır. Bu tartışmaya yukarıda, Trotskiy’in idari meselelere aşırı önem verip sınıf ve insan ilişkilerinde hatalar yapabildiğine dair bir örnek olarak değinmiştik. Orada Trotskiy’in savaş komünizminin mantıksal sonucu olarak sendikaların bağımsızlığını ortadan kaldırmayı savunduğunu belirtmiştik. Bu konuda Lenin Trotskiy’in tutumuna cepheden karşı çıkmıştır. Bu konuya aşağıda döneceğimiz için ayrıntıya girmiyoruz.

## İttifak

Ne var ki, özgül konularda ortaya çıkan bu farklılıklar, Lenin ve Trotskiy’in esas olarak devrimci devleti ve yeni Enternasyonal’i birlikte inşa etmekte ol-

---

<sup>72</sup> A.g.y., s. 469.

duğu gerçeğini hiçbir biçimde gözlerden gizleyemez. Önce Komintern'i ele alacak olursak, Lenin ile Trotskiy bu dönemde bir dizi Avrupa ülkesinde ortaya çıkan "sol komünizm" eğilimlerine karşı birlikte bir hat çizmişlerdir.<sup>73</sup> Bu hat, devrimci partilerin (büyük devrimci atılım dönemleri dışında) işçi sınıfının önemli bir bölümünü örgütlemiş olan reformist (sosyal demokrat) partilerle bir birleşik işçi cephesi temelinde mücadele etmesine yaslanır. Amaç hem işçi sınıfının günlük mücadelesinde birlikten güç kazanmasını sağlamak, hem de reformist liderleri kitlelerin gözünde kuru propaganda yoluyla değil mücadele içinde teşhir etmektir. Stalinist önderliğin 1920'li yılların sonunda ve 1930'lu yılların başında kendi dar çıkarları uğruna terk ettiği politika budur. Bu yüzden Almanya'da iktidar Hitler'e neredeyse hediye edilmiştir.

Sovyetler Birliği'nin kendisinde ise 1922 sonu ile 1923 başını kapsayan dönemde, yukarıda da belirtildiği gibi, Lenin ile Trotskiy arasında bürokrasinin yükselişine karşı bir ittifak kurulmuştur. Bu ittifak, planlamanın daha ciddi şekilde üzerinde durulmasını, gediklerle zayıflatılan dış ticaret tekelinin yeniden sağlamaştırılmasını, devlette ve partide bürokratik uygulamalarla mücadele edilmesini ve milliyetler sorununda Rus hâkimiyetinin hortlatılmasının engellenmesini içeriyordu.<sup>74</sup> Bu mücadelenin Lenin'in yeniden felç olmasıyla nasıl akamete uğradığını yukarıda gördük.

## Özeleştiri

Lenin ile Trotskiy'in ilişkisine ilişkin bu bölümü bitirmeden 1903-1917 döneminde aralarındaki ayrılığa konu olan iki ana mesele üzerinde iki devrimcinin daha sonra nasıl bir evrim geçirdiklerini kısaca incelemek yararlı olacaktır.

Önce Trotskiy'in parti meselesinde nasıl bir tavır aldığıı ele alalım. Trotskiy 1939-40 tarihli *Marksizmi Savunurken* derlemesinde yer alan yazılarında geçmişte Bolşevizme ve Lenin'in parti anlayışına karşı benimsemiş olduğu tutumu ikirciksiz bir özeleştiriye tâbi tutmuştur. Burada bu özeleştiri geniş bir şekilde aktarmak önemlidir. Trotskiy'e kulak verelim:

Bolşevik partiye katılırken Trotskiy, Leninist parti inşa yöntemlerinin doğruluğunu bütünüyle ve yürekten kabul etti. Aynı zamanda Bolşevizm'in uzlaşmaz sınıfsal eğilimi hatalı bir teşhisi düzeltmişti. 1917'de "sürekli devrim" sorununu yeniden gündeme getirmediysem, bunun nedeni, gelişen olayların bu teoriyi her iki

<sup>73</sup> Bu hattın en iyi ifadesi şu kaynakta bulunabilir: Vladimir İ. Lenin, "Sol" Komünizm. Bir Çocukluk Hastalığı, çev. Ferit Burak Aydar, İstanbul: Agora Kitaplığı, 2010.

<sup>74</sup> Bkz. Moshe Lewin, *Lenin'in Son Mücadelesi*, çev. A. Muhittin, İstanbul: Yücel Yayınları, 1976 ve V.I.Lenin/L.D.Trotskiy, *Lenin's Fight Against Stalinism*, New York: Pathfinder Press, 1975.

taraf için de doğrulamış olması idi. Ortak çalışmanın temeli sübjektif veya geçici bileşimler tarafından değil, proletarya devrimi tarafından oluşturuldu.

Görüldüğü gibi, Trotskiy kendisinin parti meselesinde, Lenin'in ise sürekli devrim meselesinde karşı tarafın haklı olduğunu teslim ettiğini ileri sürmektedir. Bu bir bakıma gerçekçi bir değerlendirmedir. (Neden "bir bakıma" dediğimiz birazdan açıklığa kavuşacak.) Trotskiy biraz ileride Ağustos Bloku'ndan söz eder:

Bu bloğa aktif olarak katıldım. Hattâ bir anlamda bu bloğu ben kurdum. Politik olarak bütün temel sorunlarda Menşeviklerden ayrılıyordum. Aşırı-sol Bolşeviklerden, Vperystodistlerden de ayrılıyordum. Genel politik eğilim bakımından Bolşeviklere çok daha yakındım. Ancak Leninist 'rejim'e karşıydım, çünkü, devrimci amacı gerçekleştirmek için sıkı biçimde kaynaşmış merkezi bir partinin vazgeçilmez olduğunu henüz anlamamıştım. Ve bu nedenle, partinin proleter kanadını hedef alan heterojen unsurlardan oluşan bu geçici bloğu oluşturdum. Ağustos bloğu içinde likidatörlerin kendi hizipleri vardı. Vperystodistler de hizip benzeri bir şeye sahiptiler. Tecrit durumundaydım. Ortak düşüncelere sahip kişiler olsa da hizip yoktu. Dokümanların çoğu benim tarafımdan yazılıyordu ve ilke farklılıklarını atlamak suretiyle bunlar 'somut politik sorunlar' üzerine bir ittifak görüntüsü yaratmayı amaçlıyordu. Geçmiş hakkında tek bir sözcük yoktu! Lenin Ağustos bloğunu amansız bir eleştiriye tabi tuttu ve en ağır darbeleri yemek bana nasip oldu. Lenin politik olarak ne Menşevikleri ne de Vperystodistleri onaylamadığını göz önünde tutarak, izlediğim politikanın maceracılık olduğunu ortaya koydu. Bu ağır bir eleştiri idi ama doğrudu.

Sonra sorunu genelleştirir Trotskiy:

"Hafifletici sebepler" olarak belirteyim ki, görevimi, sağ veya aşırı-sol hizipleri Bolşeviklere karşı desteklemek değil, bütünüyle partiyi birleştirmek şeklinde saptamıştım. (...) İkinci hafifletici sebep şudur ki, gerçek devrimci parti olarak Bolşevizm olgusu o sıralarda ilk kez geliyordu – İkinci Enternasyonal pratiğinde hiçbir örnek yoktu. Ancak bu şekilde suçumu hafifletmeye çalışıyor değilim. Her ne kadar sürekli devrim anlayışı kuşkusuz doğru perspektifi göstermişse de, bu dönemde kendimi özellikle örgütsel alanda bir küçük burjuva devrimcinin özelliklerinden kurtaramamıştım. Menşevizm'e karşı uzlaşmacılık, Leninist merkezi-yetçiliğe karşı kuşkucu tavır hastalığımı taşıyordum.<sup>75</sup>

Bu metin, Marksizmin tarihinde az görülür bir cesaret ve dürüstlük örneğidir. Stalinist partilerin gözden düşmüş üyelerine onları ezmek için imzalattığı sahte özeleştiriler dışında<sup>76</sup>, bir devrimcinin kendi özgür iradesiyle

<sup>75</sup> *Marksizmi Savunurken*, s. 173-75.

<sup>76</sup> Bunlara "özeleştirisi" demek kelimeyi değersizleştirir. İngilizce, sadece Türkçe'den değil, bizim

verdiği bu kadar açık yürekli bir özeleştiri zor görülür. Trotsky Bolşevik çağında genç Trotsky'yi, uzun bir alıntıda atlanabilir diye vurgulamak için tekrarlayalım, “örgütsel alanda bir küçük burjuva devrimcinin özellikleri”nden kurtulamamış biri olarak niteliyor. Trotsky'yi çok eleştirdik. Şimdi de ne hak ediyorsa onu söyleyelim: bravo, büyük devrimci!

Şimdi madalyonun öteki yüzüne bakalım. Lenin de sürekli devrim konusunda Trotsky'ın haklılığını teslim etmiş midir? Yukarıda Trotsky'ın durumu böyle betimlediğini belirtmiş, bunun “bir bakıma” gerçekçi bir değerlendirme olduğunu belirtmiştik. Çünkü Lenin bunu toplumun önünde açıkça belirtmemiştir. Daha doğrusu belirtmiştir de adını sürekli devrim olarak koymamıştır. Lenin'in bizim bilgimiz dâhilindeki metinleri arasında Ekim devrimini bir sürekli devrim perspektifiyle değerlendirme işini en ileri biçimde yaptığı metin devrimin dördüncü yıldönümü vesilesiyle 14 Ekim 1921'de yaptığı bir konuşmanın 18 Ekim'de *Pravda*'da yayınlanmış halidir. Türkçe'de dergimizde yayınlanmıştır. Şimdi bu metinden bazı pasajları birlikte okuyalım:

Burjuva-demokratik devrimi daha önce kimsenin yapmadığı biçimde **sonuna kadar götürdük**. Sosyalist devrimin burjuva-demokratik devrimden Çin seddiyle ayrılmadığını ve aynı zamanda (son tahlilde) **ancak mücadelenin** ne kadar ilerleyebileceğimizi ve zaferlerimizi ne kadar kalıcı kılacağını bilerek; bilinçli, emin ve şaşmaz adımlarla sosyalist devrime doğru **ilerliyoruz**.<sup>77</sup>

Buraya kadar Lenin iki aşama arasında bir kopukluk olmadığını vurgulayarak eski Bolşevik formülasyondan biraz ayrılmıştır. Evet, iki devrim birbirine bağlanmıştır, hatta iç içe geçmiştir ama bu hâlâ sürekli devrim değildir. Çünkü sürekli devrimde demokratik devrim ancak sosyalist devrime dönüşerek tamamlanır, demokratik görevlerin yerine getirilmesini sosyalist iktidar mümkün kılar. Biraz daha ileriye gidelim.

Burjuva-demokratik devrimin sorunlarını esas ve gerçekten **proleter**-devrimci, sosyalist çalışmalarımızın bir yan ürünü olarak, bu yolda ilerlerken çözdük.<sup>78</sup>

---

bildiğimiz öteki Batı dillerinden de farklı olarak, “özeleştiri”den (“self-criticism”) ayrı bir kavram olarak Türkçe'ye tam çevirisi kolay yapılamayacak olan “recantation” kelimesini içeriyor. Diğer Batı dillerine de, Türkçe'ye de sözlükler bu kelimeyi “geri alma, vazgeçme” ve benzeri şekillerde çeviriyorlar. Oysa bizce Türkçe'de uygun bir kelime “nedamet” olurdu. “Geri alma” İngilizce'de çok daha nötr bir kelime olan “retract”in karşılığıdır.

<sup>77</sup> Vladimir İlyiç Lenin, “Ekim Devriminin Dördüncü Yıldönümü”, *Devrimci Marksizm*, sayı 6-7, İlkbahar-Yaz 2008, s. 178.

<sup>78</sup> A.g.y., s. 179.

İşte şimdi bu, sürekli devrim demektir. Lenin “Nisan Tezleri” de dâhil olmak üzere, 1917’de “eski Bolşevikler”le yaptığı polemiklerde burjuva demokratik devrimin Rusya’da Şubat ile birlikte **tamamlanmış** olduğunu, sıranın sosyalist devrimde olduğunu söylüyordu. Proletaryanın iktidarının gündemde olduğunu kabul etmek bakımından bu Trotskiy’e yaklaşmak oluyordu ama o kadar. Burada ise burjuva demokratik devrimin **tamamlanmasının koşulu** olarak öteki devrim aşaması ileri sürülüyor: “proleter-devrimci” ya da “sosyalist”. Devam edelim:

Bu arada Kautsky’ler, Hilferding’ler, Martov’lar, Çernov’lar, Hillquit’ler, Longuet’ler, MacDonald’lar, Turati’ler ve “İkibuçukuncu” Marksizmin diğer kahramanları burjuva-demokratik ve proleter-sosyalist devrimler arasındaki **bu** ilişkiyi anlama kapasitesine sahip değildi. İlki ikincisine doğru gelişir, dönüşür. İkincisi, ilerlerken, ilkinin sorunlarını çözer. İkincisi ilkinin eserini pekiştirir.<sup>79</sup>

Trotskiy, şayet sürekli devrimi tanımlaması istenseydi, muhtemelen aynı kelime ve cümlelerle tanımlardı! Burada anlatılan, sürekli devrimdir. **Lenin Ekim devriminin sürekli devrim dinamiğine göre gelişmiş ve tamamlanmış olduğunu teslim etmiştir!**

Bu durumda Trotskiy’in Sol Muhalefet’ine mensup Adolf Yoffe’nin 1927’de intihar ederken arkasında Trotskiy için bıraktığı mektupta yazdıklarından kuşku duymak için hiçbir neden yoktur.

Ben senin işaret ettiğin yolun doğruluğundan asla kuşku duymadım; bildiğin gibi yirmi yıldan uzun bir süredir, ta “sürekli devrim” günlerinden beri seninle yürüyorum. Ama daima Lenin’in **bükülmez iradesinin, geri adım atmaya razı olmamasının**, gelecekte bir gün çoğunluk olacağını, yolunun doğruluğunu herkesin kabul edeceğini bekleyerek doğru bildiği yolda tek başına kalmaya hazır olmasının sende eksik olduğuna inandım. **Politik olarak sen hep haklıydın**, 1905’ten itibaren; ben sana tekrar tekrar söyledim, Lenin’den kendi kulaklarımla duyduğumu, 1905’te bile **onun değil senin** haklı olduğunu itiraf ettiğini. İnsan tam ölümün karşısındayken yalan söylemez; ben de bunu sana tekrar söylüyorum (...) Ama sık sık gereğinden fazla değer verdiğin bir anlaşma, bir uzlaşma uğruna haklılığını terk ettin. Bu hatadır. Tekrarlıyorum: politik olarak hep haklı oldun, şimdi **her zamandan daha fazla haklısın**. Günün birinde parti bunu anlayacak; tarih senin hakkını teslim edecek. (...) Bütün bunları sana söylemek kaç defa içimden geldi, ama ancak şimdi gücümü toplayıp söyleyebiliyorum, son bir veda olarak.<sup>80</sup>

Doğru, insan ölümün tam karşısında yalan söylemez. Ama Lenin’in poli-

<sup>79</sup> A.g.y., s. 179-180.

<sup>80</sup> *My Life*, a.g.y., s. 537.



tik meselelerde ta 1905'te bile Trotskiy'in haklı olduğunu söylediğini, keşke sadece Yoffe değil, bütün parti, bütün halk "kendi kulaklarıyla" duymuş olsaydı!

Bu yazıda Trotskiy'e en ağır eleştirileri yönelttik. Lenin'i esirgememiz için bir neden olabilir mi? Lenin'in **hayatının en önemli hatalarından biri**, Ekim devriminden sonra programatik hedef konusunda Trotskiy'in haklı olduğunu, Rus devriminin onun öngördüğü gibi sürekli devrim dinamikleri çerçevesinde başarıya ulaşmış olduğunu ifade ederek özeleştiri vermiş olmamasıdır. O bunu yapmadığı içindir ki, neredeyse cenazesi kaldırılır kaldırılmaz Stalin-Zinovyev-Kamenev üçlüsü "Trotskizm"ın sürekli devrim kavramına cepheden ve toptan bir taarruz başlatıyordu. Şayet sürekli devrim kavramının üzerine Lenin'in koruyucu damgası vurulmuş olsaydı, üçlünün bu tür bir yıpratma savaşı başlatması çok daha güç olurdu. Bir bakıma her şey daha açıkça oynanmış olurdu. Savaş açılan görüşün aynı zamanda siyasi hayatının bir aşamasında Lenin'in de katıldığı bir görüş olduğu yadsınamaz biçimde bilinirdi. Yani Trotskiy'in dediği gibi mücadelenin "proleter devrimine karşı" olduğu ortaya çıkardı!

Lenin'in böyle bir özeleştiriye neden yapmamış olduğu konusunda ancak spekülasyon yapılabilir. Sorun Lenin'in Trotskiy'e güvensizliği olamaz. Yukarıda daha 1919'dan itibaren Lenin'in Trotskiy'e açık çek denebilecek kadar geniş yetkiler verebildiğini gördük. Dahası ordunun komutanlığını teslim etmiştir. Güvenmese, korkunç amaçlar için kullanılabilir olan bu manivelayı onun eline vermezdi. Daha makul bir politik açıklama, Lenin'in kendi özeleştirisini Trotskiy'in parti içi çekişmede bir koz olarak kullanmasından ürkmese olabilir. Devrimin ve partinin tartışılmaz önderinden geldiği için Trotskiy'in itibarını çok arttıracak bir özeleştirisinin ileride parti içi mücadelelerde sorun olacağını düşünmüş olabilir Lenin. "Vasiyet" olarak anılan metninde partinin bölünmesinden nasıl ürktüğü ortadadır. Üstelik esas mücadelenin Stalin ile Trotskiy arasında geçecek olduğunu da gayet berber biçimde saptamıştır. Dolayısıyla, zaten üstün yetenekli olarak gördüğü Trotskiy'i daha da fazla silahlandırmak istememiş olabilir.

Belirli bir aşamaya kadar bu doğru bir taktik düşünce olabilirdi. Ama bir aşamadan sonra bu düşünce geçerliliğini yitiriyor. Lenin hiç olmazsa 1922 sonbaharında Stalinist bürokrasiye karşı Trotskiy ile ortak bir savaş başlatırken bunu yapmalıydı. Çünkü artık Stalin'in görevinden alınması gerektiğini düşündüğüne göre, sorunun esas kaynağının oradan geldiğini görmüştür. Artık bu sorun kaynağı karşısında Trotskiy'i güçlendirmekten çekinmemesi gerekir.

Psikolojik açıklama, 14 yıllık mücadeleden sonra bu tür bir özeleştirinin Lenin'e zor gelmesi olabilir. Lenin tarihe, hatalı olduğu ortaya çıkan görüşlerini terk ederek doğruyu benimseme konusunda örnek davranışlarda bulunmuş bir devrimci önder olarak geçmiştir.<sup>81</sup> Ama bu vaka özeldir. Diğer bütün örneklerde Lenin doğruya gerçekle hesaplaşarak **kendisi** ulaşmıştır. Burada ise uzun bir mücadeleden sonra karşısındakine **teslim olma** gibi bir zorluk vardır. Tekrarlıyoruz, bu bir spekülasyondur, çünkü elimizde Trotskiy'in Lenin'e karşı direncinin psikolojisini açıklarken kullandığımız türden veriler yoktur.

Sonuç olarak, Lenin'in bu konudaki tereddütleri ya da bu tür bir özeleştiriyeye gerek görmemesi kendisinin önderlik ettiği ve üzerine titrediği devrimin geleceği açısından pahalıya mal olmuştur.

### 5. Liberal Trotskiy ya da Lenin'e alternatif Trotskiy

Son çeyrek yüzyıldır bürokratik işçi devletlerinin ardı ardına kapitalizme dönüşü, Stalinist bürokrasinin suçlarının hesabının Lenin'e çıkarılması ile sonuçlandı. Stalinist karalama on yıllardır Trotskiy'i Leninizme karşı bir siyasi yönelişin temsilcisi olarak sunmuş olduğu için de Lenin'de (ve onun izleyicisi olduğunu düşündükleri Stalin'de) umduğunu bulamayan birçok solcu, kendi kendine "acaba Trotskiy Leninizme bir alternatif olabilir mi?" diye sormaya başladı. Tabii, Trotskiy'in bürokrasi eleştirisinde Sovyet demokrasisi ve parti içi demokrasi önemli bir yer tutuyordu. Öte yandan, Stalinist partiler kendi bürokratik merkezietçi parti içi rejimlerini "Leninist" parti örneği olarak sundukları için, şu sonucu çıkarmak mümkündü: Demek ki Trotskiy, Leninist partiye alternatif, merkezietçi olmayan, gevşek, liberal bir sosyalist parti modelini savunuyor. Bütün bunlardan dolayı "reel olarak var olan sosyalizm" (ya da kısaltılarak "reel sosyalizm") diye anılan modelden farklı bir yol arayan birçok insan Trotskizme liberal ya da anarşizan bir model olarak bakmaya başladı.

Geniş kitleleri kavrayan Stalinist kampta bu gelişmeler olurken, Trotskizm kampında da bunu tamamlayan ve önünü açan bir başka eğilim doğmuştu. On yıllardır Stalinizme karşı mücadelesi çerçevesinde, iki akım arasındaki farkları vurgulama çabası içinde, Trotskizm kendi demokratik yanlarını ön plana çıkarmaya çalışmıştı. Bu, uzun zaman pek bir işe yaramamıştı. Ama şimdi eski Stalinistler kitlesel olarak yüzlerini "demokrasi"ye dönüyorlardı, ışık hızıyla liberalizme kayıyorlardı. "Demokrasi" vurgusu şimdi prim yapı-

<sup>81</sup> Örnekler için bkz. *Lenin'i Yakmalı mı?*, a.g.y., s. 27-28.

bilirdi. Trotskist grupların birçoğu ilkesiz biçimde “sosyalist demokrasi”yi her türlü siyasi akımın özgürce faaliyet gösterdiği, burjuvazi üzerinde bile hiçbir baskının olmadığı bir cennet gibi göstermeye başladı; zaten bir bölümü zamanla Marksizmin “proletarya diktatörlüğü” kavramını yükselmenin önünde bir safra gibi gördü, fırlatıp atmaya karar verdi. Parti içi ilişkilerde de eğilim ve hizipler bir hak olmaktan çıkıyor, arzu edilir, hatta teşvik edilmesi gereken bir şey haline geliyordu. Bunun uç sonucu, demokratik merkezizetçiliğin olmazsa olmazı olan, bir kez karar alındığında bütün partinin eylem birliğinin gerekliliği kuralının bile görmezlikten gelinmeye başlaması idi. Öte yandan, “Avrupa komünizmi”nin hâkim hale geldiği Avrupa ülkelerinde Trotskist partilerin bir bölümünde çalışan militanlar hangi eyleme gideceklerine, hangi alanda çalışacaklarına kendileri karar verir hale gelmişlerdi. Bu örneklere bakan eski Stalinist-yeni sol liberallerin Trotskizmi gerçekten de Leninizme liberal bir alternatif gibi görmesini anlayışla karşılamak gerekir!

Liberal Trotskizm düşüncesi bir efsanedir. Devrimci Marksizmden kopmuş olduğu halde kendine hâlâ “Troçkist” diyen birtakım akımların uydurduğu bir efsane. Trotskiy'in kendisinde ve mirasını aslına uygun biçimde izleyen akımlarda böyle bir eğilimin zerresine rastlamak mümkün değildir. Genç Trotskiy'de böyle eğilimlerin kısmi olarak mevcut olduğunu yukarıda gördük. O aşamada bile sorun esas olarak kendiliğindenci bir mantığın Trotskiy'in merkezizetçi devrimci partinin önemini kavramasına engel olmasıydı sadece. Proletarya diktatörlüğünün karakteri konusunda ise Trotskiy'in hayallere kapıldığını düşündüren en ufak bir belirti yoktur. Tam tersine. Ama Bolşevikleşmiş Trotskiy'de parti konusundaki gevşeklik bile bütünüyle giderilmiştir. Bir devrimci kendi hatalarını görüp yukarıda alıntılarla gösterildiği gibi özeleştirisini de yaptıktan sonra hâlâ onun adına onun gençlik hatasını işlemeye devam etmek isteyenlere ne sıfat kullanılabilir?

Biz bu bölümde liberal Trotskizm taraftarlarını daha da üzecek bazı veriler sunacağız. Trotskiy'in bazı çalışmaları var ki, bu büyük devrimcinin liberal bir yorumuna umut bağlayanlar hiç hazzetmezler. Bunlardan biri yukarıda bazı bölümlerini uzun uzadıya alıntılanmış olduğumuz *Mark-sizmi Savunurken* derlemesidir. 1939-40 döneminde yazılmış bir dizi makaleyi ve belgeyi bir araya getirir. Hayatının son deminde kaleme alınmış bu çok önemli makaleleri inceleyen bir yazımızda bu kitabın Trotskiy'in vasiyeti gibi okunabileceğini ileri sürmüştük.<sup>82</sup> Bu yazılardan biraz önce, 1938-39'da kaleme alınmış yazılardan oluşan bir ikinci kitap Türkçe'ye

<sup>82</sup> Sungur Savran, “Trotskiy'in Vasiyetnamesi”, *Sınıf Bilinci*, sayı 11, Ekim 1992.

*Onların Ahlakı ve Bizim Ahlakımız* olarak çevrilmiş çalışmasıdır.<sup>83</sup> Nihayet günümüzde artık hiç sözü bile edilmeyen bir kitabı ise *Terörizm ve Komünizm* başlığını taşır. 1919-20 dönemecinde, Trotskiy Kızıl Ordu komutanı olarak Rusya'yı bir baştan ötekine kat ederken zırlı trende yazılmıştır. Kautsky'nin Rus devrimine yönelttiği eleştirilere cevaptır. *Marksizmi Savunurken* kitabını daha önce değerlendirmiş olduğumuz için ona girmeyeceğiz. *Onların Ahlakı ve Bizim Ahlakımız* ise felsefî konuların karmaşıklığı daha etraflı bir tartışma gerektireceği için bu kitabı sadece kısa bir referansla geçeceğiz. Ama *Terörizm ve Komünizm* üzerinde biraz durmak istiyoruz. Buna ilaveten Trotskiy'in 1920'de gündeme getirdiği "çalışmanın militarizasyonu" ve sendikaların devlete bağımlı hale getirilmesi önerisini de gündeme getireceğiz. Bu kitap ve bu pratik öneri, Trotskistler tarafından neredeyse gizleniyor. Oysa başkaları bunu devamlı olarak deşiyor. Biz bütün devrimci önderlerimiz gibi Trotskiy de hata yaptığında eleştiririz. Ama hata yoksa düşüncelerini ve pratiğini savunuruz. Kaldı ki hata varsa da hatanın **içeriğinin tam olarak ne olduğunu bilmek** de önemlidir.

### Terörizm ve Komünizm

Bilindiği gibi Kautsky emperyalist savaş öncesinde Alman sosyal demokrasinin teorisyeni ve liderlerinden iken adım adım reformizme kaymış, savaşta orta yolcu bir politika izlemiş ve Ekim devriminden sonra karşı devrimin saflarına geçmiş bir şahsiyettir. Ekim devrimine hücum eden iki broşür kaleme almıştır. Bunlardan ilkinde Lenin<sup>84</sup>, ikincisine ise Trotskiy<sup>85</sup> cevap vermiştir. Her iki önderin de Marksizmin devrim ve savaş dönemlerine ilişkin görüşlerini içeren ve ciddi teorik tartışmalara girişen bu çalışmaları aynı doğrultudadır. Bu, Lenin ve Trotskiy'in proletarya diktatörlüğü konusundaki görüşlerinin ortak olduğunu ortaya koyar. Böylece "Lenin'e alternatif bir Trotskiy" arayışına bir darbe daha vurur. Biz burada sadece Trotskiy'in kitabı üzerinde duracağız.

Trotskiy bu kitabında hem devrim ve iç savaş döneminde proletaryanın iktidarını her türlü olağanüstü yöntemle savunması gerektiği konusunda, hem de bu yöntemlerin içinde karşı tarafın terörüne terörle cevap

<sup>83</sup> Lev Troçki, *Onların Ahlakı ve Bizim Ahlakımız*, çev. Bülent Tanatar, İstanbul: Yazın Yayıncılık, 1997.

<sup>84</sup> Vladimir İ. Lenin, *Proleter Devrimi ve Dönem Kautsky*, çev. Ferit Burak Aydar, İstanbul: Agora Kitaplığı, 2011.

<sup>85</sup> Bizim kullandığımız baskı şudur: Léon Trotsky, *Terrorisme et communisme*, Paris: Prométhée, tarih yok. Türkçe çeviri: Leon Trotskiy, *Terörizm ve Komünizm. Karl Kautsky'ye Yanıt*, çev. Onur Koyunlu, Ankara: Epos Yayınları, 2009.

vermenin gerekli olduğu konusunda ısrarlıdır. Bunu Kautsky gibi artık devrimcilikten vazgeçmiş, gözünü bütünüyle parlamentarizme çevirmiş birine anlatabilmek için birçok devrimden örnekler verir: 17. yüzyılda İngiltere'de yaşanan “Şanlı Devrim”, 18. yüzyılın sonunda gerçekleşen Fransız devriminde Jakoben iktidarı, 19. yüzyılda köleliği ilga ederek Amerikan devrimini tamamlayan İç Savaş, Kautsky'nin savunur gibi görüldüğü Paris Komünü, hepsi teröre başvurmuştur. Çünkü der Trotskiy, “devrimin sorunu, aynen savaşta olduğu gibi, düşmanın iradesinin kırılmasıdır, onu galip tarafın koşullarını kabul ederek teslim olmaya zorlamaktır.”<sup>86</sup>

Trotskiy, Kautsky'nin Ekim devriminin Paris Komünü'nden ne kadar farklı olduğunu gösterme çabasına karşı çok çeşitli deliller ileri sürer. En önemlisi, Kautsky'nin iddiasının tersine, Marx'ın Komün'ü demokrasi meselesine fazla önem vermek ve karşı devrimci Versay ordusunu bu sonuncusu zayıfken ortadan kaldırma konusunda yeterince atak davranmamakla eleştirmiş olmasıdır. Ulusal Muhafızlar, seçilmiş Komün'e yetkiyi erken devretmiştir Marx'a göre. *Fransa'da İç Savaş*'ın yazarı “yapay parlamentarizm atmosferi”nden şikâyet eder. Neden bütün bu eleştiriler? Çünkü Paris Komünü Versay ordusunu kesin bir yenilgiye uğratmaktan kaçındığı için sonunda Versaycılar toparlanmış ve Komünar'ları on binleriyle vahşice kurşunlamıştır! Kautsky'nin devrimlerde savaşın önemini kavrayamayan kafası bu yalın gerçeği unuttur!

*Terörizm ve Komünizm* kitabının son bölümleri “çalışmanın militarizasyonu” tartışmasına ayrılmıştır. Biz okura bu meseleyi kitaba bağlı kalmadan, Trotskiy'in bir politika önerisi ve uygulaması olarak tarihsel bağlamı içinde aktaracağız.

## **Çalışmanın militarizasyonu ve sendikalar sorunu**

İç savaş dönemi Rusya'sının ekonomi politikasına “Savaş Komünizmi” adı verilmişti. Ayrıntıya girmeden söylenecek şey, bu politikanın esas dayanağının köylünün ekonomik fazlasına devlet tarafından el konulması olduğuydu. Bu, başlangıçta yeni elde ettikleri topraklarını korumak için fedakârlığa yatkın bir ruh durumu taşıyan köylülüğün zamanla huzursuzlanmasına yol açmıştı. Trotskiy, örneğin devleti Moskova'da yönetmekte olan Lenin'den farklı olarak, zırhlı tren seferlerinde halkla sürekli karşı karşıya geldiği için bu ciddi huzursuzluğu herkesten önce fark edecekti. Ona göre köylülüğün çıkarlarına hitap edecek, daha fazla çalışmayı teşvik edecek bir politika gerekliydi. Önerisi bir bakıma, 1921 başında kabul edilecek olan

<sup>86</sup> *Terrorisme*, a.g.y., s. 64.

NEP (Yeni Ekonomi Politikası) yönelişinin erken bir biçimiydi. 1920 başlarında Trotskiy bu öneriyi Merkez Komitesi'ne getirdi. Ama Lenin öneriye karşı çıktı ve öneri 4 lehte, 11 aleyhte oyla reddedildi. Trotskiy meseleyi kısa süre sonra toplanan kongreye kendi başına taşımayı da doğru bulmayacaktı.

Böylelikle Savaş Komünizmi politikasının bir süre daha uygulanacağı belli olmuştu. Bu politika, sadece tarımda değil bütün alanlarda çalışmayı kişisel çıkarla ilişkilendirmeyen, ekonominin bütününün askeri hedeflerin ve ihtiyaçların gereklerine göre düzenlenmesine dayanan bir politika idi. Orduyu ayakta tutuyordu, ama başka açılardan bakıldığında ekonomi son derecede kötü durumdaydı. Bazı kurumların ihtiyaçları karşılanamıyordu. Ulaştırma, özellikle demiryolları bunlardan biriydi. 1920 başlarında demiryollarının bir süre sonra teknik olarak durma noktasına geleceği mühendisler tarafından raporlarla hükümete bildirilince hükümet Trotskiy'e ulaştırma sektörünü, özel olarak da demiryollarını ayağa kaldırma konusunda ek bir görev verdi. Trotskiy, Kızıl Ordu'nun politik bilinç ve adanmışlığın da rol oynadığı bir disiplin içinde Sovyet devletinin en iyi çalışan kurumu olduğunun farkındaydı. İç Savaş'ın bazı bölgelerde artık zaferle sona ermesinden yararlanarak askeri birlikleri sivil ekonomik faaliyetleri desteklemeye hasretmeye başladı. Bu sayede demiryolları kısa süre içinde canlandırılacaktı.

Bu başarılı atılım sırasında Trotskiy demiryolları sendikasıyla defalarca çelişkiye girecekti. Çalışmanın militarizasyonu (askerileştirilmesi) sendikalar tarafından hoş karşılanmayan ağır koşullar yaratabiliyordu. Trotskiy bunu devrimin kurtuluşunun işçi sınıfından fedakârlık istediği gerekçesiyle savunuyor, sendikanın direncini proletarya diktatörlüğünün ayakta kalması bakımından bir engel olmakla eleştiriyordu. Bu bağlamda sendikalar konusunda yeni bir pozisyonu savunmaya başlamıştı: Devlet işçi devleti olduğu için işçi sınıfının kendini devlet karşısında savunmaya ihtiyacı yoktu. Sendikalar devletle birlikte üretimin arttırılması çabasında görev almalıydı. Sorun Sendikalar Birliği'ne kadar gidecek, birliğin Bolşevik başkanı Tomskiy, Trotskiy'in politikasına karşı çıkacaktı.

Mesele artık Bolşevik Partisi'nin de bir iç meselesi haline gelmişti. 1921 başındaki 10. Kongre, yukarıda da belirtildiği gibi, sendikalar sorununu gündemine alarak tartışacaktı. O zamana kadar militarizasyon politikasını benimseyen Lenin Trotskiy'e karşı sendikaları savunacaktı. Bunun hangi temelde olduğunu yukarıda özetlemiş bulunuyoruz. Lenin'in sendikalar konusundaki yaklaşımı kongre delegelerince benimsenecek, Trotskiy'in tezleri yenilgiye uğrayacaktır.

Ama 10. Kongre aynı zamanda partinin Savaş Komünizmi politikasını

terk ettiği, NEP'in kabul edildiği kongre olacaktır. Trotsky'ın köylülük bağrında erkenden saptamış olduğu huzursuzluk artık herkesin kolaylıkla görebileceği biçimler almaya başlamıştı. Bir dizi köylü isyanı gündemde idi. İşçi sınıfı da kıpırdanmaya başlamıştı. Lenin ve Bolşevik Partisi bu koşullar altında bir ricatın gerekli olduğuna karar veriyordu. Köylülüğün ekonomik fazlasının devlete vergi olarak ödenen belirli bir bölümünün üstünde kalan kısmını piyasaya çıkarabileceği, piyasa teşvikinin başka alanlarda da kullanılmaya başlanacağı, yabancı sermaye ile bile iş yapmanın olanaklarının araştırılacağı bir ekonomi politikası yöneliydi NEP. Bunun sendikalar tartışması ve çalışmanın militarizasyonu açısından önemi şuydu: Trotsky bu yönelişi, daha önce yaptığı NEP benzeri ekonomi politikası kabul edilmediği için Savaş Komünizmi çerçevesi içinde yapmıştı. Ona göre Savaş Komünizmi'nin mantığı bunu gerektiriyordu. Ama şimdi Savaş Komünizmi geride kaldığına göre bu politika da geçerliliğini yitiriyordu.

## **Proletarya diktatörlüğünü korumak**

Çalışmanın militarizasyonu ve sendikalar tartışması özetle budur. Trotsky bu konuda yanlış yapmıştır. Lenin bütünüyle haklıdır. Hatta bizce Lenin bile gerekçesini köylülüğün devlet üzerindeki ölçsüz etkisine ve Sovyet devletinin bir “deforme işçi devleti” olduğu tespitine bağladığı ölçüde yeteri kadar ileri gitmemektedir. Geleceğin sağlıklı bir işçi devletinde de sendikalara uzun süre yer olacaktır, çünkü devlet işçi devleti olsa da tek tek işyerleri işçi sınıfı tarafından değil, karar yetkisini işçilerle paylaşmayan yöneticilerce yönetildiği sürece arada çelişkiler olabilir, işçilerin de savunma örgütlerine ihtiyacı olacaktır. Bunu daha derinlemesine bir tartışmaya açık olarak geçici biçimde söylüyoruz. Trotsky'ın tavrı ise **genel gerekçesi bakımından** savunulamaz bir nitelik taşır. İşçi devleti saptaması, sendikaları her türlü koşuldan bağımsız olarak devletin bir parçası haline getirmeye kapıyı açmamalıdır.

Ama dikkat edilirse “genel gerekçe”den söz ettik. Bazı koşullar altında, işçi devleti ayakta kalmanın sancıları içinde kıvrılırken elbette istisnai uygulamalar olabilir. Hiç olmazsa bazı sektörlerde, süresi saptanmış geçici önlemler olarak. Şayet devrimin ve proletarya diktatörlüğünün ayakta kalması için terör uygulanabiliyorsa, sendikal haklar da askıya alınabilir demektir. Buna karşı çıkmak, soyut ve kısmi hakları işçi sınıfının bütününe çıkarlarının karşısına dikmek anlamına gelir.

Çalışmanın militarizasyonu ve sendikalar tartışmasını neden gündeme getirdik? Aslında başka birçok örnek daha verilebilir. Bolşeviklerin eleştir-

menleri diğer sosyalist partilerin yasaklanmasından Kronştadt'a kadar uzanan birçok başka örnek de verirler. Bunların hepsine girmemize gerek yok. Çünkü birincisi devrimin ayakta kalması için terörün savunulması bunların hepsinden ileri gider. Böylece **Lenin'in de, Trotskiy'in de** devrimin ve proletarya diktatörlüğünün tehlike karşısında savunulmasını her şeyin üzerinde gördüğü ortaya çıkar. İkincisi, sendikaların devlete bağımlı hale getirilmesi, **Lenin'in bile karşı çıktığı, ama Trotskiy tarafından savunulan** bir yöntem olarak "liberal Trotskiy" imajına ölümcül bir darbe oluşturur. Eğer Lenin despot ise, Trotskiy daha bile despottur!

### **Trotskiy, iktidarı elde edememiş bir Stalin mi?**

Liberal Trotskiy imajının çürütülmesi için artık başka söz söylemek gereksiz. Ama şimdi ters yöne dönüp başka bir sorunla ilgilenmemiz gerekiyor. Bütün bu anlattıklarımız (terör, sosyalist partilerin yasaklanması, Kronştadt, sendikalar) başta anarşistler ve sol liberaller olmak üzere, burjuva düşünürlerle birlikte koskoca bir koroya şu iddiayı ileri sürme fırsatını yaratır: İktidar mücadelesini kazanabilseydi, Trotskiy de Stalin'den farklı olmayacaktı. Bunlar Stalinizmden hiçbir şey anlamadıklarını böylece itiraf etmiş olurlar.

Mesele Stalin tarafından **hangi yöntemlerin** uygulandığı değildir çünkü. Mesele Stalinist terörün **neden, hangi amaçla** uygulandığıdır. Stalin'in zorba diktatörlüğü, bürokrasinin işçi sınıfı üzerindeki iktidarını kurmak ve korumak üzere biçimlendirilmiştir. Trotskiy'in İç Savaş döneminde savunduğu yöntemler ise proletaryanın iktidarını korumak içindir. Birileri diyecektir ki, Stalin de proletarya devletini koruduğunu iddia ediyordu. Aradaki farkı nasıl saptayacağız? Bu farkın kanıtını isteyene iki tip kanıt sunacağız.

Trotskiy terörü emperyalistlerin desteğiyle proleter devletini devirmeye çalışan Beyaz ordulara karşı uyguluyordu. Stalin komünistlere karşı uygulamıştır. 1930'lu yıllarda partinin yerine iktidar aracı olarak gizli polisi ve öteki baskı aygıtlarını geçirdiyse, Bolşevik Partisi'nin Ekim devrimine önderlik etmiş Merkez Komitesi'nden o ana kadar doğal nedenlerle hayatını yitirmemiş olan herkesi, Zinovyev'leri, Kamenev'leri, Bukharin'leri, Pyatakov'ları, iç savaş kahramanı generalleri, Moskova Duruşmaları'nda faşizmle ve Trotskiy'le işbirliği, sabotaj, suikast ya da ipe sapa gelmez başka iddialar temelinde yargıladı ve şu ya da bu yöntemle öldürttüyse, Trotskiy gibi bir devrimciye kendi talimatıyla suikast düzenlettiyse, bunları bırakın, kendi kontrolüne girmiş partinin 1934'te toplanan 17. Kongresi'nde seçilen Merkez Komitesi'nin 139 asil ve 98 yedek üyesini temizlediyse, 1939'da toplanan 18. Kongre'de bir önceki kongrede Merkez Komitesi'ne seçilmiş



üyelerden sadece 24'ü hayatta kaldıysa,<sup>87</sup> bunun bir anlamı vardır.

Trotsky Kronştadt'ı proletarya devletine karşı **silahlı** bir ayaklanma olduğu için bastırmayı savunmuştur.<sup>88</sup> Stalin'in en barışçıl muhaliflerine ne yaptığı ortadadır. Trotsky sosyalist partilerin kapatılmasını savunduysa Menşevikler ve Sosyalist Devrimciler İç Savaş sırasında çoğunlukla Beyaz orduların yanında, devrimin karşısında yer aldığı içindir. Bolşevikler zaman zaman bu partileri yeniden işçi devletine kazanmak için çaba göstermişler, ama onlar her defasında Sovyet legalitesini reddetmişlerdir.<sup>89</sup> Stalin işçi sınıfının tek bir partisi olacağı safsatasını teori ve anayasal hüküm düzeyine yükseltmiştir.

Yani Trotsky'ın *Terörizm ve Komünizm*'de Kautsky'nin suratına çarparcasına ileri sürdüğü kriteri buraya da uyguluyoruz.

“İyi ama, taktiklerinizi Çarlığinkinden farklı kılan nedir?” diye soruyorlar liberalizmin ve Kautsky'ciliğin papaları.

Anlamıyor musunuz, sahte yobazlar? Anlatalım o zaman size. Çarlığın terörü proletaryaya yönelmişti. Çarlık jandarması sosyalist rejim için mücadele eden işçileri boğuyordu. Bizim Olağanüstü Komisyonlarımız, büyük toprak sahiplerini, kapitalistleri, kapitalist düzeni yeniden kurmak için çabalayan generalleri kurşuna diziyor. Bu “ince ayrımı” kavrayabiliyor musunuz? Evet mi? Biz komünistler için bu tümüyle yeterli.<sup>90</sup>

Buradaki argümanın *Onların Ahlakı ve Bizim Ahlakımız*'de savunulan “amaç aracı haklı kılar”<sup>91</sup> felsefesiyle ne kadar yakından bağlantılı olduğuna dikkat çekmek yararlı olabilir. Çünkü bu, Trotsky'ın 1920'de savunduğu görüşlerin İç Savaş'ın kanlı ortamının ürünü olmadığını, 1938-39'da, hayatının sonuna yaklaşırken de aynı fikirde olduğunu gösterir.

Bir parantez açalım. Buraya kadar söylenenler Trotsky ve izleyicilerinin siyasi şiddete “kendi içinde”, insani nedenlerle falan karşı olmadığını ortaya koymuş olmalıdır. Stalinistlerin 1930'lu yılların büyük terörü eleştirildiğinde cevaben sanki genel olarak “insanlar öldürülüyor, ne kötü” deniyormuş gibi “devrimci terör”ü savunmaya girişmelerinin tuhafılığı ortaya çıkmış olmalıdır. Trotskistler 1930'lu yılların terörüne komünistlere ve işçi sınıfına karşı terör olduğu için, yani “devrimci terör” **olmadığı** için karşı çıkarlar!

<sup>87</sup> Bkz. Sungur Savran, “Stalin'in yazısına Uzun Bir Dipnot: ‘Devletlû Komünizm’”, *Sınıf Bilinci*, sayı 3, Aralık 1988, s. 172-73.

<sup>88</sup> Bkz. Nail Satlıgan, “Kronştadt 1986”, *II. Tez*, sayı 2, Şubat 1986.

<sup>89</sup> Deutscher, *The Prophet Armed*, a.g.y., s. 330-32 ve 447.

<sup>90</sup> *Terrorisme*, a.g.y., s. 69.

<sup>91</sup> Bizce bu ilkenin daha doğru ifadesi buraya aktardığımız alışılmış formül değil, “aracı haklı kılan amaçtır” olmalıdır. Metinde eski formülü daha kolay tanıdığı için kullanıyoruz.

### Asıl kriter

Şimdi ikinci kritere gelebiliriz. Gerçekler bütünüyle ortada olduğu halde, bazıları huysuzca kimin kapitalizmin savunucularına, kimin komünistlere ve işçi sınıfına terör uyguladığının anlaşılamayacağını ileri sürebilirler. Dolayısıyla, ileri sürdüğümüz ilk kriter onlara yeterince “ince ayırım” gibi görünmeyebilir. Şimdi şaşmaz bir kriter ileri süreceğiz. Marksizm işçi sınıfının bağrındaki bütün akımlardan işçi sınıfının tamamının uzun vadeli çıkarlarını savunmasıyla ayrılır. Kapitalizm üretici güçleri dünyasallaştırdığı ve bütün dünya tarihini birbirine bağladığı için proleter enternasyonalizmi ve dünya devrimi programı Marksizm için vazgeçilmez bir kriterdir. Her kim sınıfsız topluma tek tek ülkelerde ulaşmayı bayrağına yazıyorsa, o Marksist değildir, işçi sınıfının bütününe, yani dünya işçi sınıfının değil, belirli bir ülkenin işçi sınıfının çıkarları kılığı altında o ülkenin bürokrasisinin çıkarlarını savunuyor demektir. Öyleyse, kriter mücadelenin proleter enternasyonalizmi için mi, yoksa “milli komünizm” için mi yapıldığıdır. Kriter mücadelenin dünya devrimini mi, yoksa “tek ülkede sosyalizmi” mi hedeflediğidir.

Lenin sürgünden döndüğünde Petrograd’ın ana tren istasyonu olan Finlandiya İstasyonu’nda kendisini karşılamaya gelen işçi topluluğuna bir konuşma yapar. Konuşmayı “Yaşasın sosyalist dünya devrimi!” sloganıyla bitirir. Trotskiy ise Lenin’den bir ay sonra maceralı bir yolculuktan sonra Amerika’dan döner; dönüşünün ertesi günü Petrograd Sovyeti kendisine söz verince yaptığı konuşmasını şöyle bitirir: “Yaşasın Rus devrimi, dünya devriminin başlangıcı!”<sup>92</sup> Yani her iki devrimci de, **birbirlerinden habersiz**, Rusya’da başlayan süreci proletaryanın uluslararası alanda da sürekli devriminin bir parçası olarak görmektedir. İşte kriterimiz budur!

Şöyle bağlayalım. Trotskizmi Stalinizmden ayıran esas kriter Stalinizmin despotizm, Trotskizmin ise demokrasi yanlısı olması değildir. Evet, aslında durum budur. Ama demokrasi ancak cebirsel bir formül çerçevesinde ele alınabilir. Somut koşullara, sınıflar arası ilişkilere, savaşa ve barışa, devrime ve karşı devrime bağlı olarak içeriği farklı biçimde doldurulabilir. Savaş ve devrim döneminde Bolşevik Partisi’nin o günün koşulları dolayısıyla tek parti olmasını savunan Trotskiy, 1938 Geçiş Programı’nda Stalinizmin doktrin düzeyine yükselttiği tek parti fetişizmini eleştirir, bütün Sovyet partilerine özgürlük talep eder.

Proletarya demokrasisi Trotskizm için, devrimci Marksizm için **hayati** önemdedir. Ama bu cebirsel formül meselesi yüzünden esas ayırım buradan

<sup>92</sup> Deutscher, *The Prophet Armed*, a.g.y., s. 254.

yapılamaz. Bu yüzden Stalinizm ile Trotskizm arasındaki esas ayrım proletarya enternasyonalizmidir, dünya devrimidir.

Trotskiy *Marksizmi Savunurken*'de (başka bir bağlamda olsa da) görevlerin öncelik sırasını şöyle düzenliyor:

Bizim için Sovyet bürokrasisini devirme sorununun, SSCB'deki üretim araçlarında devlet mülkiyetini koruma sorununa tabi olduğunu; bizim için SSCB'deki üretim araçlarında devlet mülkiyetini koruma sorununun dünya proleter devrimi sorununa tabi olduğunu bir an için bile gözden kaçırmamalıyız.<sup>93</sup>

Sıralama açıktır: birinci öncelik, dünya proleter devrimi, yani enternasyonalizm; ikinci öncelik, işçi devletinin korunması; ancak üçüncü öncelik, işçi devletinin bürokratik yozlaşmadan kurtarılması, bunun bir parçası olarak proletarya demokrasisi. Liberal Trotskizm tarihin sayfalarına karışacaktır. Zaten Trotskizmi öyle öğrenen ve benimseyenler, dünyada ve Türkiye'de adım adım sol liberalizmle, artık birbirlerinden ayrılamayacak biçimde kaynaşmakta, iç içe geçmektedir.

## 6. Marksizmi “yüzyılın geceyarısı”ndan kurtaran adam

Artık buraya kadar anlattıklarımızı bir sonuca bağlayabiliriz. Bu yazıda Trotskiy'in 20. yüzyılın ilk yarısında Rusya'dan başlayarak Avrupa'ya yayılan bir mücadele içinde proleter devriminin yükseliş ve düşüşü içinde tuttuğu yeri inceledik. En başta Trotskiy'in Marksizme ve proletaryaya teorik ve pratik açıdan çok büyük katkılar yaptığını gördük. Daha sonra zaafalarını inceledik. Bu inceleme bize genç Trotskiy'in kendiliğindenciliğinden koparak Bolşevikleştiğini, yani doğru konuma geldiğini gösterdi. Ama bu sürecin çok uzun ve sancılı yaşanmasının Lenin'in ölümünden sonra ağır bir bedeli olduğunu da saptadık. Bütün bunlara rağmen Trotskiy hayatının sonuna kadar devrimci Marksizmin ve proletarya enternasyonalizminin bayrağını yüksekte tutmayı başardı.

Yazının başında da söyledik. Aynen Lenin gibi Trotskiy de olağanüstü yeteneklere sahip biriydi, bir dehaydı. Gürül gürül akan bir işçi sınıfı hareketi ile buluşan bu deha, insanlığın dağarcığına çok şey kattı. Bu çok uzun yazıda değinemediğimiz daha nice önemli noktalar var: Trotskiy çağının en büyük edipleri kadar iyi bir yazardı; anlatılanların bize gösterdiği, yüzyılın başında Fransız Jean Jaurès, ikinci yarısında ise Fidel Castro ile birlikte, 20. yüzyılın sosyalist hareketinin en iyi üç hatibinden biriydi; sanat ve edebiyat

<sup>93</sup> *Marksizmi Savunurken*, a.g.y., s. 53.

alanında son derecede derin bir kavrayışa sahip bir düşünürdü; 20. yüzyılın en etkili burjuva düşünürleri ve devlet adamlarıyla (Winston Churchill'den Bernard Shaw'a, André Malraux'dan Bertrand Russell ve John Dewey'e) proletarya adına her alanda kılıç şakırdatabilen dev bir aydıydı. Bunlar ve Marksist teoriye veya devrimci politikaya katkıları (geçiş programı, birleşik işçi cephesi, ekonomik krizlerle sınıf mücadelesi arasındaki karmaşık ilişkiler vb. vb.) daha uzun uzun anlatılmayı hak ediyor. Ama biz Trotskiy'in ötekilerin hepsinin üzerine yükselen tek bir nedenle tarihteki eşsiz yerini aldığını düşünüyoruz. Bu sonuç bölümünde onu anlatacağız.

Victor Serge, anarşizm ile Trotskizmi verimli biçimde birleştiren ender bulunan türden bir aydıdır. (Bu aşısı bir de Daniel Guérin'de mebzul meyve vermiştir.) Faşizm ile Stalinizmin kapkaranlık kıldığı bir çağı *Yüzyılın Geceyarısı* başlıklı romanı ile başarılı biçimde resmetmiştir. İşte Trotskiy, 20. yüzyılın bu karanlık anında, faşizm proletaryayı ve insanlığı, Stalinizm ise Marksizmi katlederken, sosyalist hareketin ufkunda bir kutup yıldızı gibi yükselmiş ve devrimci Marksizmin ve proleter enternasyonalizminin 21. yüzyıla taşınmasının koşullarını yaratmıştır. 20. yüzyıl sosyalizmi üzerine bir felaket gibi çöken bürokrasinin ve onun ideolojisi Stalinizmin çeşitli varyantları (Sovyetler Birliği Komünist Partisi, Çin Komünist Partisi, bir dizi Doğu Avrupa partisi) 20. yüzyıl sonunda tam da Trotskiy'in öngördüğü biçimde devlet mülkiyeti altındaki üretim araçlarının hâkim bürokrasinin mülkiyetine geçmesini sağlayacak bir kapitalist restorasyon sürecinin mimarları olmuşlardır. Bütün dünyada bunların izinden ve dizinin dibinden hiç ayrılmamış olan Stalinist ve Maoist kökenli partiler, az sayıda istisna ile, sosyal demokratlaşmış, liberalleşmiştir. Ama Trotskiy'in ışığını izleyen parti ve aydınlar hâlâ Marksizmin canlı sesi olmayı sürdürmektedir.

Bu sürecin üç boyutunu vurgulamak isteriz. Birincisi, Trotskiy'in önemi, burjuvazinin ve liberal solun bir yanda Marksizm ve Leninizm ile öte yanda Stalinizm arasına yerleştirmeye çalıştığı eşit işaretini, sanki bu bir gamalı haçmışçasına paramparça etmesidir. Geçen yüzyılın son çeyreğinde başlayan ve hâlâ devam eden bir süreç içinde post-modernizm, post-Marksizm, sol liberalizm ve benzeri sayısız akım Stalinizmi ve bürokrasinin dehşet verici uygulamalarını Marksizmin ve/veya onun bir uzantısı olarak Leninizmin üzerine yıkmışlardır. Bakın daha çok yeni, Fransa'da sol aydınlar arasındaki tartışmalarda önemli bir rol oynayan tarihçi ve filozof Marcel Gauchet, 1968 deneyimini tartışırken ne diyor:

...benim için totalitarizm kelimesi merkezi bir yer tutmuştur. Benim kafamdaki belirleyici soru, Leninist komünist hareketten doğmuş olan rejimlerin doğası oldu.

Bütün entelektüel güzergâhım bu soru etrafında döndü durdu. O dönemde Komünist Partisi'ni [Fransız Komünist Partisi'nden söz ediyor] bir destalinizasyon süreci içinde değil yapısöküm süreci içinde görüyordum. Beni kavrayan ve kişisel yolculuğumun motoru haline gelen mesele Marksizmin kendisinden ilham aldığı iddiasında olan rejimleri açıklamaktaki başarısızlığı idi. Hızla, Marksizmin çıkmazlarından, özellikle de “burjuva” diye anılan demokrasi değerlendirmesinden kaçabilmeye izin veren bir tarih fikri geliştirmenin gerekli olduğu düşüncesine ulaştım.<sup>94</sup>

Ne güzel özet! Bugün dünyanın her yerinde, başka konularda ne kadar birbirlerinden farklı düşseler bile, bu satırların altına imzasını atacak öylesine çok sol aydın vardır ki! Gauchet'nin kilit iddiası, “Marksizmin kendisinden ilham aldığı iddiasında olan rejimleri açıklamaktaki başarısızlığı”dır. Oysa Trotsky *İhanete Uğrayan Devrim*'de ve başka çalışmalarında bu işin temellerini büyük bir başarıyla ortaya koymuştur. Hem de bütünüyle Marksizmin diyalektik ve materyalist yöntemiyle. Öyleyse, birinci nokta şudur: Trotsky, Marksizmi ve Leninizmi Stalinizm ile eşitleyen çağdaş önyargının önündeki barikattır.

İkincisi, Stalinizmin etkisi Sovyetler Birliği ile sınırlı kalmamış, Komintern aracılığıyla bütün dünya hareketine yayılmıştır. Böylece, 1914'ten sadece bir çeyrek yüzyıl sonra işçi sınıfının uluslararası sosyalist hareketi bir ikinci darbe yemiştir. Sosyal demokrasi emperyalist savaşta her bir ülkede kendi burjuvazisinin arkasına geçerek uluslararası düzeyde proletaryayı ilk kez başsız bırakmıştı. Şimdi Stalinizm, Komintern'i önce bir dünya devrimi partisi olmaktan çıkarıp Sovyet dış politikasının bir aracı haline getirerek, sonra da 1943'te lağvederek aynı şeyi ikinci kez yapıyordu. Artık iyi bir Bolşevik haline gelmiş olan Trotsky, ulusal düzeyde olduğu kadar uluslararası düzeyde de proletarya için bir devrimci örgütün sürekliliğinin ne kadar önemli olduğunu biliyordu. İlerleyen yaşına rağmen derhal kolları sıvayacaktı. 1935 yılında güncesine şöyle yazacaktır:

...şu anda yapmakta olduğum işin, son derecede yetersiz ve parça bölük karakterine rağmen, hayatımın en önemli işi olduğu, 1917'den, iç savaş döneminden vb. daha önemli olduğu kanısındayım.

Daha berrak olsun diye şöyle söyleyeyim. 1917'de Petersburg'da olmasaydım, Ekim Devrimi yine de gerçekleşirdi -Lenin'in orada bulunması ve işleri eline alması koşuluyla. Eğer ne Lenin ne de ben Petersburg'da olmasaydık, Ekim devrimi falan olmazdı: Bolşevik Partisi önderliği devrimin gerçekleşmesini engellemiş

<sup>94</sup>“La pensée 68 est-elle épuisée?”, *Le Monde*, 28 Temmuz 2015, s. 14-15.

olurdu- bundan en ufak bir kuşku yok. Lenin Petersburg’da olmasaydı, Bolşevik liderlerin direncini aşmayı başarabileceğinden kuşkuluyum. “Trotskizm” ile (yani proleter devrimiyle) mücadele 1917 Mayıs’ında başlamış olurdu, devrimin sonucu da epeyce tartışılmalı hale gelirdi. Ama tekrarlıyorum, Lenin’in orada bulunması halinde Ekim Devrimi her halükârda zafere ulaşırdı. Genel bir anlamda aynı şey İç Savaş için de söylenebilir. Ama ilk evrede özellikle Simbirsk ve Kazan düştüğünde, Lenin yalpalıyordu, kuşku beynini kemiriyordu. Ancak bu hiç kuşkusuz geçici bir ruh durumuydu ve muhtemelen benden başka hiç kimseye de itiraf etmemiştii bunu.

Yani 1917 ila 1921 arasındaki dönem için bile yaptığım işin “vazgeçilmezliği”nden söz edemem. Ama şimdi yaptığım iş kelimenin gerçek anlamıyla “vazgeçilmez”. Bu iddiada en ufak bir kibir yok. İki Enternasyonal’in çöküşü, bu Enternasyonallerin önderlerinden hiçbirinin çözülmesi için gerekli olan donanımına sahip olmadığı bir sorunu ortaya koymuş durumda. Kaderimin cilvesi beni bu sorunla karşı karşıya getirmiş bulunuyor. Sorunu çözmek bakımından da bana önemli deneyimler kazandırmış durumda. Şimdi yeni bir kuşağı İkinci ve Üçüncü Enternasyonalin liderlerini aşarak devrimci metot ile donatma misyonunu üstlenebilecek benden başka hiç kimse yok. Lenin’le (daha doğrusu Turgenyev ile) en büyük günahın 55 yaşını geçmiş olmak olduğu konusunda da bütünüyle hemfikirim. Mirası devretmek için en az beş yıl kadar kesintisiz çalışmaya ihtiyacım var.<sup>95</sup>

Yıl 1935, beş yıla daha ihtiyaç var! Trotskiy’in hesabı doğru çıkmıştır. Beş yıl yetmiştir. IV. Enternasyonal’in kuruluş sürecinin bütün “yetersiz ve parça bölük karakterine rağmen” bugün IV geleneğinin taşıdığı program ve fikirler dünya işçi sınıfına enternasyonalist bir Marksist öncünün inşası için bir zemin oluşturuyor. Öyleyse, ikinci nokta şudur: Sosyal demokrasi ve Stalinizm dünya işçi sınıfının uluslararası öncüsünü iki defa tahrir etmiştir. Trotskiy bu öncüyü yeniden kurma çabasının kırık halkasını onarmıştır.

Nihayet, Trotskiy devrimci Marksizmin Lenin’in pratiğinde ve ilkelerinde cisimleşen büyük geleneğinin bürokrasi tarafından tahrir edilmesine izin vermemiştir. Trotskiy’in kendisinin Marksizme katkıları bazen Lenin’ininkilerle boy ölçüşebilecek kadar önemlidir. Ama dünya devriminin zafere ulaşması için Bolşevizmin sürekliliğini sağlamış olması Trotskiy’in Marksizme en büyük katkısıdır. Trotskiy, kendi ifadesiyle Lenin’e geç gelmiştir, ama ciddi gelmiştir. Bunu Türkçe söyleyecek olursak bir gelmiştir, pir gelmiştir. Sözü Trotskiy’e bırakalım yine:

Herkesten çok önce, ben Lenin’in Brest-Litovsk günlerinde oynadığı rolün bir değerlendirmesini topluluk önünde yaptım. 3 Ekim 1918’de Sovyet hükümetinin üst

<sup>95</sup> Aktaran Joseph Hansen, “Introduction: With Trotsky in Coyoacan”, *My Life*, s. vi-vii. Türkçesi: Lev Troçki, *Sürgün Günlüğü*, çev. Aslı Aydın, İstanbul: Yazın Yayıncılık, 1997, s. 62-63.

düzey organlarının ortak bir toplantısında, şöyle dedim: “Bu yüksek yetki sahibi kurul önünde şunu belirtmeyi görev bilirim: ben kendim de dâhil, birçoğumuzun Brest-Litovsk barışını imzalamamızın kabul edilir olup olmadığı konusunda kuş-kular içinde olduğu bir anda, yalnızca Lenin Yoldaş inatla, şaşırtıcı bir öngörüyle ve bizlerin muhalefetine rağmen dünya proletaryasının devrimine kadar ayakta kalabilmek için bunu sineye çekmemiz gerektiğini savundu. Şimdi bizim yanılmış olduğumuzu teslim etmemizin zamanı gelmiştir.”

Lenin'in Brest-Litovsk günlerinde proletarya diktatörlüğünü kurtarmış olan dehasının siyasi cesaretini teslim etmek için müritlerin gecikmeli vahiyyelerini beklemeye ihtiyacım yoktu. Biraz önce alıntılanmış olduğum sözlerde, başkalarının hatalarının sorumluluğunu kendi payıma düşmesi gerekenden daha büyük ölçüde üstlenmiş oluyordum. Başkalarına örnek olsun diye yaptım bunu. Bu noktada, stenografik rapor “uzun alkışlar” diyor. Parti böylelikle, benim Lenin'e karşı, kıskançlıktan ya da küçük hırslardan arınmış tavrımı anladığını ve takdir ettiğini gösteriyordu. Lenin'in, devrim için, tarih için ve benim için ne anlama geldiğini tam tamına kavramıştım. O, benim ustamdı.<sup>96</sup>

İşte bunun içindir ki, Trotsky bizim için ancak Lenin'le birlikte anlamlıdır. Bunun içindir ki, Lenin ve Trotsky ikisi birlikte bizim ustalarımızdır.

---

<sup>96</sup> *My Life*, a.g.y., s. 393-94.